

คำนำ

พุทธประวัติปริเฉทที่ ๑ นี้ พระอรุณนันทมุนี (เจื้อม อินทุ-
ปญฺโญ) หรือพุทธทาสภิกขุ ได้เรียบเรียง มีข้อความว่าด้วยอินเดีย
ก่อนพุทธกาล เริ่มด้วยภูมิศาสตร์อินเดียเป็นต้นไป, ทุก ๆ ข้อน่ารู้
น่าศึกษา เพื่อเป็นความรู้ประกอบการศึกษาเรื่องพุทธประวัติ หรือ
ตำนานพระพุทธศาสนา. ผู้ที่ศึกษาพุทธประวัติตามฉบับพระนิพนธ์ของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อันเป็นหนังสือ
หลักที่ใช้เป็นหลักศูตรนักรธรรมแล้ว เมื่ออ่านหนังสือนี้ประกอบ จักได้
ความรู้เรื่องเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับอินเดียในทางต่าง ๆ ตามที่กล่าวไว้ใน
หนังสือนี้.

อินเดียหรือชมพูทวีป อันเป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธศาสนา และ
ลัทธิศาสนาที่สำคัญต่าง ๆ ในโลก เป็นประเทศดึกดำบรรพ์ที่ได้มี
เหตุการณ์สำคัญทั้งหลายเกิดขึ้นมากมาย, เหตุการณ์นั้น ๆ ที่ยังส่งผล
อย่างกว้างขวางอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ก็มิเป็นอันมาก, ฉะนั้น เรื่องอินเดีย
จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง, ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าและเขียน
เป็นหนังสือไว้เรื่อย ๆ มา ทั้งในอดีตและในปัจจุบัน และยังคงต้อง
ศึกษาค้นคว้ากันต่อไปอีก, แต่หนังสือเรื่องอินเดีย โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้อง
แก่พระพุทธศาสนา อันเป็นภาษาไทย เช่นเรื่องพุทธประวัติปริเฉท
ที่ ๑ นี้ ยังมีน้อย นักศึกษาควรจะช่วยกันพยายามทำต่อไป, มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย อันเป็นแหล่งเผยแพร่พระพุทธศาสนา มีความปรารถนา

๑. ปัจจุบันเป็น พระธรรมโกศาจารย์

จะได้หนังสือเช่นนี้มาพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประกอบความรู้เรื่องพระพุทธ-
ประวัติ หรือตำนานพระพุทธศาสนาอีกต่อไป.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ขอนุนุโฆทนาแก่พระอรุณนันทมุนี

(เจ้าม อินทปญโญ) หรือพุทธทาสภิกขุ ผู้เรียบเรียง และได้มอบ
ลิขสิทธิ์พุทธประวัติปริเฉทที่ ๑ นี้ แก่มหามกุฏฯ และมีความยินดีใน
การที่ได้พิมพ์เรื่องนี้เผยแพร่ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาทั่วไป.

แผนกตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๗

๑.ปัจจุบันเป็น พระธรรมโกศาจารย์

พุทธประวัติ

ปริเฉทที่ ๑

ว่าด้วยอินเดียก่อนพุทธกาล

ข้อความเบื้องต้น

เบื้องต้นที่จะศึกษาเรื่องพุทธประวัติหรือตำนานพระพุทธศาสนา จำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องประเทศอินเดีย หรือที่เรียกในยุคโบราณว่า ชมพูทวีปให้พอสมควรก่อน. ทั้งนี้เพราะเหตุว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกอบด้วยเชื้อสายและอุบัติขึ้นในประเทศนั้น, ทรงเจริญวัยขึ้น ภายใต้การศึกษาและขนบธรรมเนียมของประเทศนั้น, ได้ตรัสรู้ และ สั่งสอนประชาชน จนในที่สุดเสด็จปรินิพพานในประเทศนั้น, เมื่อ ได้ศึกษาจนเข้าใจประเทศอินเดียแล้ว จะทำให้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในอินเดีย เช่นเรื่องพุทธประวัตินี้ได้โดยง่าย และทราบซึ่ง ตามที่เป็นจริง. แม้จะสันนิษฐานข้อปัญหาใด ๆ ก็มักมีแนวคิด หาก จะมีข้อผิดพลาดไปบ้างก็คงน้อย.

เมื่อมีความจำเป็นดังกล่าวมานี้ หนังสือที่ว่าด้วยพุทธประวัติ หรือพระพุทธศาสนาทุกเล่ม ซึ่งนักศึกษาได้ค้นคว้าแต่งไว้ จึงต้องมี เรื่องซึ่งกล่าวด้วยประเทศอินเดียเป็นบทแรกของเล่มอยู่เสมอ. เพราะ เหตุนั้น การศึกษาในปริเฉทแรกแห่งหนังสือเล่มนี้ จึงควรเริ่มต้น

ด้วยเรื่องภูมิศาสตร์และประชาชนของประเทศอินเดียติดต่อกันไปตามลำดับ.

(๑) ภูมิศาสตร์และประชาชน

ภูมิศาสตร์

ที่ตั้ง ประเทศอินเดีย เป็นประเทศหนึ่งซึ่งรวมอยู่ในทวีปเอเชีย ตั้งอยู่ในส่วนอบอุ่นเหนือ ต่ำลงมาจนถึงส่วนร้อนของโลก [Temperature & Torrid Zone] ระหว่างเส้นวิตรันครเหนือ ๕ ถึง ๓๐.° และอยู่ในซีกของโลก ซึ่งชาวตะวันตกสมมติเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า " ตะวันออกไกล [Far Eastern], " สำหรับอินเดียโดยเฉพาะนั้น ตั้งอยู่ระหว่างเส้นที่ขัณฑ์ ๗๐ ถึง ๕๐.° อาณาเขตกล่าวโดยย่อคือ ทิศเหนือติดต่อกับประเทศทิเบต, ทิศใต้จดมหาสมุทรอินเดีย, ทิศตะวันออกจดอ่าวเบงกอลและประเทศพม่า, ทิศตะวันตกจดทะเลอาระเบีย ประเทศเปอร์เซีย และประเทศอาฟกานิสถาน.

ภูมิประเทศ อินเดียเป็นประเทศหนึ่งในบรรดาประเทศที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของทวีปเอเชียด้วยกัน, มีภูเขาหิมาลัยขวางเป็นกำแพงอยู่ทางทิศเหนือของประเทศ กันให้เป็นเขตส่วนหนึ่ง ซึ่งแยกออกจากส่วนกลางของทวีป. มีทะเลล้อมทางทิศใต้ ตามส่วนใหญ่ของทิศตะวันออกและทิศตะวันตก. ส่วนยาวที่สุดของดินแดนพื้นนี้ คือ จากทิศเหนือลงไปทางทิศใต้, ส่วนกว้างจากทิศตะวันออกไปทางทิศ

๑. ส่วนมากบรรยายตาม บริฟ. ฮิส. สปีริต. ฟิลลิป. แอด. ๒. ประมาณนี้กำหนดส่วนใหญ่ เพราะเส้นเขตมิได้ตรงดิ่ง.

ตะวันตก มีความกว้างและความยาวใกล้เคียงกัน คือประมาณ ๒,๐๐๐ ไมล์ทั้ง ๒ ทาง, จึงมีเนื้อที่เท่า ๆ กับทวีปยุโรปทั้งหมด ในเมื่อเว้นประเทศรัสเซียเสีย. เพราะฉะนั้น ควรเข้าใจว่า การพรรณนาเรื่องประเทศอินเดียนั้น เป็นไปในทำนองการพรรณนาเรื่องทวีปมากกว่าเรื่องประเทศ.

ในประเทศนี้ มีภูมิลักษณะอันเป็นธรรมชาติ และมีอากาศครบถ้วนทุกอย่าง คือบางตอนมีภูเขาสูงสุดที่มีหิมะปกคลุมอยู่เนื่องนิตย์ มีอากาศหนาวจัด บางตอนมีทะเลทรายซึ่งปราศจากต้นไม้ใบหญ้า มีอากาศร้อนจัด และบางตอนที่ราบซึ่งเต็มไปด้วยพฤษชาติ มีอากาศอุ่นสบาย, เพราะฉะนั้น เนื้อที่เป็นอันมาก จึงมีทั้งที่เยือกเย็นแห้งแล้งและที่อุดมสมบูรณ์. ในประเทศนี้ มีธรรมชาติเกิดขึ้นและแปรปรวนไป เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งตั้งอยู่ในส่วนอบอุ่นและส่วนร้อนของโลกด้วยกัน.

ดินแดนแห่งประเทศนี้ มีรูปสัณฐานคล้ายกรวยที่ไม่สู้เรียวนัก ทางทิศใต้เป็นปลายแหลมยื่นลงไปในมหาสมุทรอินเดีย. ที่ปลายแหลมมีเกาะขนาดใหญ่ ซึ่งในครั้งโบราณเรียกว่า " ประเทศ หรือเกาะลังกา " ดินแดนผืนใหญ่นี้ ถ้าจะอาศัยธรรมชาติพื้นภูมิของประเทศเองเป็นเครื่องแบ่งแล้ว จะเห็นได้ชัดทีเดียวว่ามีอยู่ด้วยกัน ๓ ภาค คือ ภาคเหนือ, ภาคกลาง. และภาคใต้.

ภาคเหนือ คือทางที่เปรียบกันได้กับปากกรวย เป็นภูมิประเทศสูงทั้งหมด มีระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓,๐๐๐ ฟุต เป็น

เนินสูงยาวตลอดส่วนทิศเหนือของประเทศ มีภูเขาหิมาลัยเป็นเส้น
อยู่บนเนินนั้นยาวตลอดไป จึงมีการขนานนามภาคนี้อันว่า " ภาค
หิมาลัย " หรือที่เรียกกันในวรรณคดีโบราณทางฝ่ายพุทธศาสนาว่า
" อุตตราภ " ภาคนี้ได้แก่พื้นที่ ซึ่งบัดนี้เรียกกันว่า ประเทศกัศมีระ
เนปาล และภูตาน. พื้นที่ส่วนมากเป็นทิวเขาเรียงเป็นหลั่นกันไป,
บางแห่งเป็นดงทึบ บางแห่งเป็นภูเขาโล้นเกลี้ยง ประกอบไปด้วย
ซอกเขาและเหวลึกมากเหลือคณนา หาที่ราบยาก.

ภาคกลาง ได้แก่ที่ราบซึ่งลดเป็นชั้นต่ำลงมาจากเนินสูงนั้นต่อ
ลงมาทางทิศใต้เป็นแนวหน้ากระดาน. ที่เป็นที่ราบมีระดับสูงกว่าน้ำ
ทะเล ๖๐๐ ถึง ๑,๒๐๐ ฟุต ที่เป็นที่ราบต่ำ มีระดับตั้งแต่เสมอกับ
ระดับน้ำทะเลขึ้นไปจนถึง ๖๐๐ ฟุต, พื้นที่ลาดต่ำเรื่อยลงไปจนถึง
ทิวเขาวินธยะ. ในภาคกลางหรือภาคที่ ๒ นี้เอง ที่เรียกว่ามัธยม-
ประเทศ หรือมัชฌิมชนบท ซึ่งเต็มไปด้วยแคว้นต่าง ๆ ประกอบ
ไปด้วยพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ด้วยการกสิกรรม. แผ่นดินส่วนนี้ชุ่มชื้น
อยู่ด้วยแม่น้ำสำคัญ ๆ เช่นแม่น้ำสินธุ [Indus], คงคา [Ganges]
และพรหมบุตร [Brahmaputra]. ถ้ายกทะเลทรายอันแห้งแล้ง
แห่งแคว้นราชปุตนะออกเสียแล้ว ก็กล่าวได้ว่าดินแดนแถบนี้ทั้งหมด
เป็นถิ่นแห่งความร่ำรวยสมบูรณ์ของประเทศ ได้แก่แถบลุ่มแม่น้ำคงคา
และสาขาต่าง ๆ ของแม่น้ำนี้, เพราะจะมองเห็นสถานะแห่งความมั่งคั่ง
ได้โดยทั่วไป.

ภาคใต้หรือภาคที่ ๓ ซึ่งเรียกในยุคนั้นว่า ทักษิณาภ,

หรือในบัดนี้ว่า ประเทศเดกกันนั้น ได้แก่แถบที่ต่อจากทิวเขาวิษยะ
ลงมาทางทิศใต้ จนถึงสุดปลายแหลมซึ่งเปรียบได้กับปลายกรวย,
เรียกว่าแหลม โคมอริน [Comorin] ภูมิภาคแถบนี้ พื้นที่กลับ
สูงขึ้นกว่าภาคกลาง คืออยู่ในระหว่าง ๑,๒๐๐ ถึง ๓,๐๐๐ ฟุตจาก
ระดับน้ำทะเล เป็นทิวเขาและที่ราบสูงโดยมาก, ที่ราบต่ำแทบ
จะหาไม่ได้เลย จึงมีความมั่งคั่งน้อยกว่าภาคกลางหรือภาคลุ่มแม่น้ำ
คงคา. ดินแดนส่วนนี้มีทิวเขาล้อมรอบทั้ง ๓ ด้าน ด้านเหนือมีภูเขา
วิษยะและอื่น ๆ ซึ่งเนื่องเป็นทิวเขาเดียวกัน, ด้านตะวันออกที่ทิวเขา
อีสเตอร์นฆาตศ [Eastern Ghats] และตะวันตกก็มีทิวเขาเวสเตอร์น
ฆาตศ [Western Ghats] ปลายของ ๒ ทิวเขานี้บรรจบกันที่แหลม
โคมอรินพอดี. แม่น้ำในแถบนี้ส่วนมาก เช่นแม่น้ำโคธาวารี, แม่น้ำ
กฤษณา, และแม่น้ำเปนนาร์ ไหลมาทางทิศตะวันออกลงสู่อ่าว
เบงกอล แม่น้ำเนอร์พุททะ และแม่น้ำตาปตี ไหลลงสู่ทิศตะวันตกลง
ทะเลอาระเบีย. ดินแดนแถบนี้มีแคว้นกาลิงค์เท่านั้น ซึ่งพุทธบริษัท
รู้จักกันโดยมาก นอกนั้นไม่ค่อยจะรู้จัก แต่ข้ามไปรู้จักและติดต่อกับ
เกาะลังกา ซึ่งตั้งอยู่ในมหาสมุทรปลายแหลมออกไปทีเดียว.

อากาศและฤดู ตามที่กล่าวมาแล้วว่า ภูมิภาคนี้มีลักษณะ
กว้างใหญ่ของประเทศอินเดียนั้น ได้แบ่งตัวเองออกเป็น ๓ ภาคตาม
ลักษณะพื้นที่ผิวดิน, เหตุนี้อากาศและฤดูแต่ละภาค ๆ ย่อมผิด

๑. คำว่า เดกกัน เพี้ยนมาจากคำบาลีว่า ทักขิน อันเป็นคำเดียวกับคำสันสกฤตว่า ทักขิน แห่ง
คำว่า ทักขินาภ.

แพกกันเป็นธรรมชาติ. ภาคหิมาลัยซึ่งเป็นที่สูง มีอากาศหนาวตลอดปี มีหิมะตกอยู่เสมอ หาแสงแดดหรืออากาศที่แห้งแล้งได้โดยยากทุกบ้านเรือนจะต้องมีเครื่องกันละอองหิมะ หรือปิดประตูหน้าต่างอยู่เสมอ มิฉะนั้น ภายในห้องจะเปียกชื้น. ในฤดูร้อนชาวยุโรปที่มีหน้าที่ราชการในอินเดีย ได้ย้ายสำนักงานจากเมืองเดลี [Delhi] หรือเมืองอื่นอันตั้งอยู่ในภาคกลาง ไปเปิดทำงานชั่วคราวในภาคเหนือ และมักพักที่ตำบลดาร์จีลิง [Darjeeling] ซึ่งมีระดับสูงกว่าน้ำทะเล ๓,๐๐๐ ฟิตใกล้แถบทิวเขาหิมาลัย ซึ่งกล่าวกันว่ามีอากาศหนาวเท่ายุโรปทีเดียว. ตามที่นำเรื่องราวมากล่าวนี้เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า ขณะที่ภาคกลางกำลังเป็นฤดูร้อนจัด แต่ภาคเหนือก็ยังคงหนาวมีหิมะตกในบางคราวอยู่นั่นเอง, เพราะฉะนั้น การกล่าวถึงอากาศและฤดูในที่นี้ หรือที่กล่าวในคัมภีร์ต่าง ๆ ของพุทธศาสนา พึงทราบว่าหมายถึงภาคกลางหรือมัชฌิมชนบท ซึ่งเป็นหัวใจแห่งประเทศอินเดีย.

ในภาคกลางนั้นเป็นแผ่นดินผืนใหญ่ มิใช่เป็นคาบสมุทรเล็ก มีทะเลขนาด ๒ ข้างอย่างประเทศสยาม จึงมีอากาศผัดกันมาก คือฤดูร้อนก็ร้อนจริง ฤดูหนาวก็หนาวจริง และฤดูฝนก็ฝนจริง, ต่างกับประเทศสยามเช่นทางภาคใต้ซึ่งมีฝนตกเรื่อย ๆ นอกจากตกหนักในฤดูฝนราวเดือน ๑ แล้ว ก็มีตกประปรายตลอดปี ทั้งไม่หนาวหรือร้อนเกินไป เพราะอากาศทะเลช่วยทำการถ่ายเทอยู่เสมอ. แม้ทางภาคเหนือนับว่าค่อนข้างจะมีฤดูอันแน่นอน แต่กระนั้นก็ไม่ตัดเทียม

หรือเหมือนอินเดียภาคกลาง. ด้วยเหตุนี้เอง ผลที่ได้จากการจำพรรษา
ในฤดูฝน และการจาริกท่องเที่ยวไปในฤดูแล้งของภิกษุในประเทศ
สยาม จึงได้ไม่แน่นอนเหมือนในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นแดนเกิด
แห่งภิกษุสงฆ์และพระธรรมวินัย เมื่อไม่ได้ศึกษาให้ตลอดถึง
ดินฟ้าอากาศแล้ว มักทำให้เกิดการเข้าใจผิดในเรื่องราวซึ่งเกี่ยวกับ
ฤดู เพราะลักษณะบางอย่างได้บัญญัติอนุโลมธรรมชาติของประเทศ
อินเดีย. ทางอินเดียฝนตกชุกภายในพรรษา ทางสยามภาคเหนือ
และภาคกลางเพิ่งตกเมื่อจวนออกพรรษา และภาคใต้ตกเมื่อออก
พรรษาแล้ว, ส่วนทางลังกาก็เป็นฤดูร้อนต้องคู้หนั่งสือกันอยู่ตาม
ใต้ร่มไม้ในสวนที่มีไว้สำหรับพักร้อน. ฤดูกาลในส่วนต่าง ๆ ของโลก
ย่อมเป็นไปต่างกันตามภูมิประเทศดังนี้.

การแบ่งฤดูของปีในอินเดีย ที่อาจพบกันทั่วไปในพระคัมภีร์ทาง
พระศาสนาและวรรณคดีโดยมากนั้น แบ่งเป็นฤดูใหญ่ ๆ ๓ ฤดู คือ
ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว. ฤดูร้อนมี ๔ เดือน คือ เดือนจัตตะ
วิสาขะ เชษฐะ และอาสาฬหะ เรียกว่า กิมหฤดู. ฤดูฝนมี ๔ เดือน
คือ เดือนสาวณะ โปฏฐปะทะ อัศษุชะ และกัตติกะ เรียกว่า
วัสสานฤดู. และฤดูหนาวมี ๔ เดือน คือ เดือนมิกสิระ ปุสสะ มาฆะ
และผัสสะ เรียกว่า เหมันตฤดู.

ส่วนในที่อื่น เช่นคัมภีร์เวทสังหิตา* และอรรถกถาชาดกบาง
เรื่อง* ได้กล่าวฤดูของประเทศอินเดียไว้ ๖ ฤดู คือ :-

๑. เวทสังหิตา. Max Muller, IA p, xxxv ๒. อรรถกถาโสนันทชาดก
สัตตนิบาต ภาค ๘ หน้า ๒๐๗ กล่าวแต่จำนวน, อธิบายในอภิธานป์.

๑. กิมหฤดู เดือนจิตตะและวิสาขะ, มีอากาศร้อนและแห้งแล้ง.
๒. วัสสฤดู เดือนเชษฐะ, อาสาพะ, ฝนเริ่มชุก น้ำมักท่วม.
๓. สารทฤดู เดือนสาวณะ, โปฏฐปะทะ, อากาศอับ เป็นฤดูเก็บเกี่ยว.
๔. เหมันตฤดู เดือนอัศษุชะ, กัตติกะ, อากาศชื้นแฉะ หิมะตกหนัก.
๕. ลีสิริฤดู เดือนมิลสิระ, ปุสสะ, หนาวจัด หิมะเริ่มตกลง.
๖. วสันตฤดู เดือนมาฆะ ฝักคุณะ, อากาศอบอุ่น ต้นไม้ผลิ ดอกออกผล.

การนับเดือนนั้น ๆ แม้จะเคยเทียบกันกับเดือนไทยว่า เดือนจิตตะตรงกับเดือน ๕ วิสาขะเดือน ๖ เชษฐะเดือน ๗ ๆ ล ๆ โดยลำดับก็จริง แต่กาลที่ขึ้นต้นเดือนและสิ้นเดือนหาตรงกันไม่ เมื่อเปรียบเทียบกับเดือนไทย จะปรากฏดังนี้ :-

เดือนจิตตะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๔ ถึงกลางเดือน ๕

[ราวเมษายน].

เดือนวิสาขะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๕ ถึงกลางเดือน ๖

[ราวพฤษภาคม].

เดือนเชษฐะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๖ ถึงกลางเดือน ๗

๑. ในคัมภีร์นั้น ๆ ยกเอาสิริฤดูขึ้นต้น, แต่เรียงใหม่ดังนี้ เพื่อความสะดวกกับการนับของสยาม.

[ราวมิถุนายน].

เดือนอาสาฬหะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๗ ถึงกลางเดือน ๘

[ราวกรกฎาคม].

เดือนสวณะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๘ ถึงกลางเดือน ๙

[ราวสิงหาคม].

เดือนไปศุภะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๙ ถึงกลาง

เดือน ๑๐ [ราวกันยายน].

เดือนอัสสขุชะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๐ ถึงกลาง

เดือน ๑๑ [ราวตุลาคม].

เดือนกัตติกะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ถึงกลาง

เดือน ๑๒ [ราวพฤศจิกายน].

เดือนมิกสิระ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๑

[ราวธันวาคม].

เดือนปุตตะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑ ถึงกลางเดือน ๒

[ราว มกราคม].

เดือนมาฆะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๒ ถึงกลางเดือน ๓

[ราว กุมภาพันธ์].

๑.ดูตามนี้เป็นอันว่าเราจำพรรษากันในเมืองไทย เริ่มแต่เดือน ๙ คือเดือนสวณะ, เพราะพระบาลีกำหนดให้จำพรรษาเมื่อวันเพ็ญแห่งเดือนอาสาฬหะผ่านพ้นไปแล้ววันหนึ่ง นับอย่างอินเดียคือวันเพ็ญของเขายู่ที่สุดเดือน พึงเห็นการแบ่งฤดูของเราทุกวันนี้ เช่นเริ่มฤดูเหมันต์เมื่อวันแรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ก็เท่ากับเริ่มฤดูเหมันต์วันขึ้นค่ำ ๑ เดือนปุตตะ [๑] นั่นเอง.

เดือนฝักคุณะ เริ่มตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๓ ถึงกลางเดือน ๔

[ราวมีนาคม].

การนับเดือนนั้น นับข้างแรมกาพย์กึ่งเดือนเป็นต้นเดือน, ข้างขึ้นคือศุกรกึ่งเดือนเป็นปลายเดือน, เป็นอันว่าไขว้กับที่ไทย เราใช้นับกันอยู่ [เราล้าหลังอยู่กึ่งเดือน] น่าจะเป็นเพื่อทดให้อากาศ และฤดูตรงกัน แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่ทันกันอยู่นั่นเอง, การที่เป็นอยู่ เช่นนี้ บางคราวทำให้นักศึกษาจนในการคำนวณระยะวันคืนที่ห่าง กัน เลยพลอนับเดือนอย่างไทยเข้ากับข้อความในพระคัมภีร์ซึ่งนับอย่าง อินเดียโบราณ, เช่นท่านกล่าวว่า เมื่อเดือนอาสาฬหะ [๘] ล่วง มาได้ ๗ วันแล้ว ดังนี้ จะตรงกับเมื่อเดือน ๘ ของไทยล่วงมาแล้ว ถึง ๒๒ วันเป็นต้น. เดือน ๘ อย่างไทยสิ้นสุดลงในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ของเรา เพราะวันเพ็ญเป็นวันสิ้นเดือนอาสาฬหะ. ผู้ศึกษา ฟังกำหนดความไขว้กันเช่นนี้ไว้ให้มั่นคง เพื่อกันความพินเพื่อนใน ปริเฉทต่อ ๆ ไป เพราะระยะเวลาแห่งพุทธประวัติจะได้กล่าวตาม นัยแห่งพระคัมภีร์ ซึ่งท่านร้อยกรองไว้ตามวิธีนับอย่างโบราณ.

ส่วนภาคใต้หรือดินแดนทักษิณานั้น อากาศและฤดูยิ่งต่าง ออกไปอีกอย่างหนึ่ง เพราะเป็นคาบสมุทร มีทะเลขนานแผ่นดิน ทั้ง ๒ ข้าง และบนแผ่นดินตอนนั้นก็มิทิวเขาล้อมรอบ ทำให้มีอากาศ ชื้นกว่าธรรมดา, แต่ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่จะศึกษา จึงของดกล่าว ในที่นี้.

ประชาชน

พวกแรกที่สุด การสืบสาวถึงชนชาติแรกที่สุดของอินเดียว่าเป็นชนชาติไหน และมีมาแต่เมื่อไรนั้น เป็นการยากยิ่ง เท่าที่นักประวัติศาสตร์ค้นคว้าก็ได้ความเพียงว่า ชนชาติเดิมของอินเดียนั้นเป็นชนผิวดำจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นป่าเถื่อน ยังไม่รู้จักทำการเพาะปลูก แม้อย่างหยาบ ๆ ง่าย ๆ ในเบื้องต้น, ได้แต่ล่าสัตว์ หรือจับปลาหากิน. คนพวกนี้ยังไม่มีความรู้เรื่องโลหธาตุ และไม่รู้จักทำอาวุธด้วยโลหธาตุ, ได้แต่ใช้อาวุธที่ทำด้วยหิน เช่น ใช้เศษหินที่แหลมหรือมีคม ผูกหรือหนีบไว้ที่ปลายไม้ ใช้แทนหอกหรือขวาน เป็นต้น. คนโบราณพวกนี้ ในบัดนี้ก็ยังมีเหลืออยู่บ้าง ได้แก่พวกโซนตาล [Saontals], มุนดา [Mundas], และพวกโกล [Kols], หรือรวมเรียกว่าพวกโกลาเรียน [Kolarians]. ชอบอ้างตนเองว่าเป็นนักรบสำคัญแห่งยุคโบราณ เดียวนี้ยังมีอาศัยอยู่ตามแถบหุบเขาแห่งมณฑลเบงกอล, พินาร์, และเซลตรัล โปรวินซ์ ซึ่งอยู่ใต้แนวภูเขาวินชยะลงไป. และในยุคเดียวกันนั้น ทางฝ่ายเหนือยังมีอีกพวกหนึ่งซึ่งแยกพวกมาจากธิเบต-เบอร์แมน [Thibeto-Burmans],* เลียบฝั่งแม่น้ำพรหมบุตรเข้ามาสู่อินเดีย. ความเป็นอยู่ของชนพวกนี้ทราบได้ยากกว่าพวกโกลาเรียนเสียอีก เพราะเป็นพวกเก่าแก่กว่า และในบัดนี้พวกนี้ยังมีเชื้อสายเหลืออยู่เหมือนกัน คือพวกที่มักอาศัยอยู่ตามหุบเขา [หิมาลัยน] แถบเหนือของประเทศ เรียกว่าพวกเลปชา [Lepchas], ภูเตียน [Bhutians], กุกี [Kukis]. และนาคะ

๑. ชนชาติหนึ่ง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาติธิเบตและชาติพม่า.

[Nagas], หรือมักเรียกรวมกันอีกอย่างหนึ่งว่า พวกเตรุเนียน

[Turanians].°

พวกดราวิเดียน ต่อมาจากพวกนั้น มีชนอีกพวกหนึ่งซึ่งมีความเจริญยิ่งกว่าพวกอื่นในแถบนั้น เรียกว่าพวกดราวิเดียน [Dravidians] หรือที่เรียกกันว่าพวกมิลักกะ มีสำนักอยู่ ณ ใจกลางแห่งทวีปเอเชียแห่งใดแห่งหนึ่งมาก่อน และได้ยกเข้ามาสู่อินเดียทางหุบเขาแห่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือ. พวกนี้ได้เข้าครอบครองอินเดียโดยทั่วไป ตั้งแต่เหนือตลอดใต้ เพราะมีกำลังและความสามารถมากกว่าพวกก่อน คือมีความรู้ในทางกสิกรรม รู้จักใช้โลหะทำเป็นอาวุธ และเครื่องประดับกาย ตลอดจนทำการแลกเปลี่ยนซึ่งกันเป็นทำนองการค้า ได้สร้างที่อยู่อาศัยเป็นหมู่บ้าน หรือนิคมหย่อม ๆ และมีที่ทำการเพาะปลูกถาวร ไม่ร่ร้อนกระจัดกระจายกันอยู่ตามประสาชาวป่าดอยเหมือนพวกก่อน.

ถ้าข้อสันนิษฐานเป็นจริงว่า การกสิกรรม การชลประทานและอื่น ๆ ในถิ่นโมเฮนโจดะโรในแคว้นสินธุ [Mohenjodaro in sinda] เป็นกิจการที่สืบสายรับทอดมาจากวัฒนธรรมของพวกดราวิเดียนในครั้งกระโน้น กิจการในปัจจุบันของถิ่นนี้เอง จะชี้ให้เห็นชัดว่าวัฒนธรรมของพวกดราวิเดียนโบราณมีระดับสูงไม่น้อย. ตามประวัติศาสตร์ได้แสดงยืนยันว่า พวกอารยันหรืออริยกะในภายหลังได้ยินยอมรับเอาวัฒนธรรม

๑. หนังสือบางเล่ม พยายามพิสูจน์ว่าพวกโกลาเรียนและตุเรเนียนก็เป็นพวกคอเคเซียน ซึ่งเป็นเชื้อชาติเดียวกับพวกอารยัน.

บางอย่างของพวกนี้ไว้ด้วย เช่นพิธีการบูชา และลัทธิถือที่พึ่งบางอย่าง เป็นการแลกเปลี่ยนกับวัฒนธรรมที่ตนได้ถ่ายให้พวกคราวิเดียน.

พวกคราวิเดียนที่ถูกพวกอริยกะรุกราน ให้ร่นถอยลงมาทางใต้ และถูกขนานนามว่าพวกทัสยู [หรือทาส] นั้น ยังมีเชื้อสายสืบกัน มาจนถึงปัจจุบัน คือชนชาติที่พูดภาษาทมิฬ, เตลกู, มะลาบาร์, และกะนาเรซี (Tamil, Telugu Malabar, Kanarese) แห่งภาค มัธราส, และกล่าวโดยเฉพาะได้แก่ชาวชาติทมิฬในเกาะลังกา ซึ่งเป็น ชนชาติที่มีอายุประมาณไม่น้อยกว่า ๕,๐๐๐ ปี.

พวกอารยัน เมื่อจะศึกษาถึงพวกอารยันหรืออริยกะ ควร ย้อนไปกล่าวถึงเชื้อชาติและชาติภูมิของพวกนี้ก่อน จึงจะได้ความรู้ใน เรื่องนี้อย่างละเอียด การที่เราควรศึกษาเรื่องนี้โดยละเอียดนั้น ก็เพราะ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นเชื้อสายชาวอารยัน.

นักปราชญ์ฝ่ายประวัติศาสตร์ของชาติมนุษย์ ได้จำแนกสาย แห่งชาติพันธุ์ (Race) ของมนุษย์ในโลกไว้เป็น ๕ สาย คือ :-

๑. คอเคเซียน (Caucasians) หรือชนชาติผิวขาว.
๒. มงโกลเลียนหรือตาค (Mongolians or Tartar).
๓. นิโกร (Negro).
๔. มลายู (Malay).
๕. อเมริกันอินเดียน (North American Indian).

พวกแรกหรือพวกคอเคเซียนคือต้นเดิมของพวกอารยัน และ พวกอื่น ๆ ซึ่งเนื่องมาจากต้นเดิมเดียวกันอีก ๓ สาย ตามที่ มีความ เกี่ยวเนื่องกัน ดังต่อไปนี้ :-

แบบประกอบนักธรรมตรี - พุทธประวัติ (ปริเฉทที่ ๑) - หน้าที่ 14

พวกคอเคเซียน

๔ สาย คือ

พวกอัยันเดิม คือพวก ที่ก่อนแต่จะแยกกันออกเป็นอารยัน

เอเชียและยุโรปนั้น ตั้งภูมิลำเนาอยู่แถบบริเวณภูเขาคอเคซัส มาทางตะวันออกถึงปากน้ำวอลกา แม่น้ำอูราล เหนือทะเลสาบ แคลเปียน. ก่อนหน้าแต่นี้ยากที่จะกล่าวว่า พวกนี้อยู่ที่ไหนหรือมาจากไหน. มีนักประวัติศาสตร์บางพวกสันนิษฐานว่า มาจากแถบ มหาสมุทรอาร์คติก (Arctic Regions). และพวกนี้ได้เริ่มรุกเข้ามาใน อินเดียตั้งแต่เมื่อไรนั้น กำหนดให้แน่นอนไม่ได้โดยยาก ได้แต่เพียงกะประมาณกันหยาบ ๆ ว่า อยู่ในราว ๑,๕๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช, คือ เมื่อราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว.

เมื่อพวกนี้เคลื่อนจากแหล่งเดิม ได้แตกออกเป็น ๒ สาย, คือ สายหนึ่งแยกไปทางตะวันตก เป็นชาติอารยันในยุโรป, อีกสายหนึ่ง แยกมาทางตะวันออกเฉียงใต้ มาตั้งภูมิลำเนา ณ บริเวณทิศตะวันออกของทะเลสาบแคลเปียน ตรงที่เรียกว่าตุรกีสถานในบัดนี้. ต่อมาราว ๑,๐๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช พวกนี้ได้เคลื่อนและแยกพวกอีกครั้งหนึ่ง ที่แยกไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ไปเป็นชาติเปอร์เซีย อีกพวกหนึ่งแยกมาทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านภูเขาฮินดูกูชและผ่านหุบเขาไซเบอร์ (Khyber) เข้ามาตั้งอยู่ในอินเดีย ณ ที่ราบแห่งแม่น้ำสินธุตอนบน ซึ่งเรียกกันว่าแม่น้ำ ๕ สาย ได้แก่ดินแดนที่เรียกกันในบัดนี้ว่าปัญจาป.* และยังมีอายันอีกพวกหนึ่งซึ่งเหลืออยู่ภายหลัง

๑.Panjab ปัญจาป=๕ อาป=น้ำ ปัญจาป=แม่น้ำ ๕ สายคือ แม่น้ำเจหลุม (Jhelum) แม่น้ำเจนับ (chenab) แม่น้ำราวี (Ravee) แม่น้ำ (Beas) แม่น้ำซัตเลช (Sutlej)

ได้ยกพวกอ้อมผ่านภูเขาอินคูลมาทางทิศตะวันออก ผ่านทางแคว้น
กัศมีระ (Kashmira) เข้ามาในอินเดีย, พวกอารยันได้ยกพวกเข้ามา
เรื่อย ๆ เป็นคราว ๆ และหยุดรุกรานเมื่อราว ๕๐๐ ปีเศษก่อนพุทธกาล
การเคลื่อนภูมิลำเนาของพวกอารยันนี้ น่าจะอพยพติดตามกันเข้ามา
เรื่อย ๆ คราวละมากบ้างน้อยบ้าง อย่างชนชาติไทยอพยพเข้ามาอยู่ใน
แหลมทองนี่ละนั่น. ต่อมาราว ๑๐๐ ปีเศษ เมื่อพวกอารยันรุ่นหลังเข้า
มาตั้งหลักแหล่งมั่นคงแล้ว ราว ๘๐๐ ปีเศษก่อนพุทธกาล จึงเกิด
สงครามขึ้นระหว่างพวกอารยันเก่ากับอารยันใหม่ นับเป็นการมหา-
สงครามของสมัยนั้น ซึ่งภายหลังนักปราชญ์ได้ร้อยกรองขึ้นเรียกว่ามหา-
ภารตยุทธเป็นวรรณคดีชิ้นเอกของอินเดีย.

พวกดราวิเดียน หรือมิลักกะ หรือทาสุนั้น ถูกพวกอารยัน หรือ
อริยกะรุกรานทุกทิศทุกทาง กล่าวคือถูกทั้งรุกรบด้วยกำลังอาวุธ ทั้ง
รุกรบด้วยกำลังอาชีพและความรู้ความสามารถอย่างอื่น เพราะฉะนั้น
บางพวกจึงต้องร่นถอยลงไปทางใต้ บางพวกเลยข้ามช่องทะเล
ไปสู่เกาะลังกาเป็นที่สุด, และบางพวกก็ถูกกักตัวไว้ใช้เป็นทาส หรือ
กรรมกรตามความต้องการ พวกอารยันหรืออริยกะ ได้เข้ามาตั้ง
หลักแหล่งอยู่ในอินเดียตอนกลาง ที่เรียกว่ามัชฌิมชนบท หรือมัธยม
ประเทศด้วยอาการอย่างนี้. พวกนี้ได้เผยแพร่และวางการวัฒนธรรม
ของตนลงในดินแดนนี้ สืบมาจนมีพวกแยกออกเป็นหลายชนบท
ในยุคหลัง ๆ ดังมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในวรรณคดีและศาสนคดีแห่ง

อินเดีย ในยุคโบราณและยุคพุทธศาสนา เรื่องราวทำนองนิยายมี สืบกันมาว่า พวกเทวดาทำสงครามกับพวกอสูร และรุกรานพวก อสูรที่พ่ายแพ้ให้ตกมหาสมุทรหายไปนั้น น่าจะได้แก่เรื่องราวที่พวก อริยกะรุกไล่พวกมิลักขณะนี้แล. พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงเป็นผู้หนึ่งในพวกอารยันสายนี้.

สรุปความในตอนนี่ว่า อินเดียในสมัยก่อนพุทธกาล เมื่อพวก อริยกะหยุดรุกรานเข้ามาในประเทศอินเดียแล้ว มีชนอยู่ ๓ พวก คือ พวกอริยกะใหม่ซึ่งยกเข้าถึงพวก ๑, พวกอริยะเก่าซึ่งยกเข้ามาก่อน และได้ผสมพันธุ์กับพวกเจ้าของถิ่นเดิม จนมีผิวพรรณ และอัธยาศัยผิด แยกไปพวก ๑, และเจ้าของถิ่นเดิมซึ่งถูกกักเอาไว้ใช้เป็นทาสกรรมกร ถูกตั้งนามให้ใหม่่ว่าพวกทาส (ทัสยู) หรือยอมเป็นเช่นนั้นพวก ๑.

พวกอริยกะแบ่งชั้นกันเองตามหน้าที่การงานของตน ๆ คือ กษัตริย์เป็นพวกนักรบ, พราหมณ์เป็นพวกสั่งสอนและทำพิธีตามลัทธิ ศาสนา, และไวศยะเป็นพวกทำสินค้าด้วยการกสิกรรมหัตถกรรมขึ้น ค้าขายแลกเปลี่ยน, รวมเป็น ๓ ชั้นด้วยกัน. ส่วนพวกทัสยูหรือทาส นั้น ต่อมาเรียกว่าพวกศูทร จึงรวมเป็นวรรณะ ๔ หรือ ๔ พวก. การแบ่งชั้นวรรณะในยุคแรกนี้ เป็นเพียงเครื่องหมายของอาชีพ และ หน้าที่การงานเท่านั้น หาได้เหยียดหยามกันจนเป็นที่รังเกียจเหมือน ในครั้งพุทธกาลจนถึงบัดนี้ไม่.

เมื่อมีการแบ่งชั้นวรรณะขึ้น จึงมีพวกลูกผสมระหว่างวรรณะ ที่แตกต่างกัน เรียกว่าพวกจัณฑาล แต่ไม่จัดว่าเป็นพวกสำคัญ

จะยกไว้กล่าวในตอนหลังซึ่งว่าด้วยลัทธิและประเพณีต่อไป. เรื่อง
ประชาชนในอินเดียก่อนพุทธกาลโดยย่อมีข้อความดังกล่าวมานี้.

(๒) อาชีพ และ วิเทศมนนคม

อาชีพ

พวกอนารยะอันมีอยู่ในอินเดียยุคดึกดำบรรพ์ ก่อนหน้าพวก
ดราวิเดียนและอริยกะนั้น ได้ยังชีพให้เป็นไปอย่างง่าย ๆ โดยไม่ต้อง
นุ่งห่มปกปิดร่างกาย หรือปกปิดแต่น้อยที่สุด ด้วยของที่หาได้ง่าย ๆ
หาเนื้อในป่า หาปลาในน้ำ หาผลไม้และรากไม้หรือส่วนใดส่วนหนึ่ง
ของพฤกษชาติมาบริโภคทั้งดิบ ๆ หรือทำให้สุกด้วยวิธีง่าย ๆ เช่น
เผาไฟเป็นต้น. ที่พำนักอาศัย ก็ได้ใช้ต้นไม้หรือถ้ำและที่อื่น ๆ ซึ่ง
จะหาได้ง่าย ๆ ตามธรรมชาติ, การเยียวยาบำบัดโรค ก็ไม่มีอะไร
มากไปกว่าต้นไม้ใบหญ้าและการอดทนด้วยน้ำใจอันเข้มแข็ง อย่างที่
สัตว์ทั่วไปย่อมรู้จักใช้รักษาตนเอง ตามที่สัญชาตญาณของตน และ
ธรรมชาติบังคับให้รู้สึกเช่นนั้น. เมื่อเกิดความเจ็บไข้ระบาคขึ้น ก็
ยกพวกหนี ทั้งพวกพ้องที่เจ็บป่วยไว้ตามยถากรรม. มนุษย์พวกนี้
ยังไม่มีかりฝีมือ การแลกเปลี่ยน การกสิกรรม และการงานอื่น
ซึ่งเป็นศิลปวิทยาการของพวกที่เจริญแล้ว, เมื่อเพ่งถึงอาชีพของคน
พวกนี้ ก็พบแต่เพียงว่า มีการหากินอย่างง่าย ๆ คือ แสวงหาจากสิ่ง
เกิดเองตามธรรมชาติเท่านั้น.

ต่อมา ในยุคพวกดราวิเดียนเข้าอาศัยเป็นปึกแผ่นอยู่ในอินเดีย

การอาชีพก็เลื่อนขึ้นระดับสูง เพราะพวกนี้มีความเจริญมาแล้วก่อน แต่เข้ามาอยู่ในอินเดีย มีการหัตถกรรมในการสร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ในการทำอาวุธและเครื่องประดับกายด้วยโลหะ, และมีการกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ ตลอดถึงการแลกเปลี่ยนทำนองการค้าขายก็ได้เริ่มขึ้น. พวกนี้ในตอนหลัง ๆ จากที่ได้รับการสั่งสอนจากพวกอารยันแล้ว ได้ทำการค้าขายกับพวกบาบิโลนแห่งชาติเซมิติก ทั้งทางบกและทางทะเล. สินค้า คือ ข้าว งาช้าง ฝิ่น ๓ นกยูง กายาน และจันทน์แดง. นอกจากทำการค้าขายแลกเปลี่ยนกันแล้ว ยังได้นำเอาวัฒนธรรมบางอย่างของพวกนั้นเข้ามาในอินเดียด้วย.

ต่อมาอีก, ในพวกยูคารยัน และลูกหลานอารยันชั้นหลัง ๆ การอาชีพได้เจริญขึ้นเต็มที่ การช่างการฝีมือที่เป็นอาชีพทุกชนิดได้แพร่หลายขึ้น, การกสิกรรมถูกดัดแปลงแก้ไขให้เป็นไปตามความต้องการมากขึ้น, แต่ก่อนพวกอารยันซึ่งเคยมีลูกเดือยและข้าวสาลีเป็นอาหาร ก็ได้ถ่ายทอดความรู้ การกระทำ และการบริโภคกับพวกที่อยู่ก่อน ซึ่งมีข้าว [ข้าวธรรมดา] เป็นอาหาร. การปศุสัตว์ ผสมสัตว์ ทำอาหารจากสัตว์ที่แปลก เช่นทำนมให้เป็นเนยได้เกิดขึ้นเป็นลำดับ ตลอดถึงพวกหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นนายหน้าซื้อขาย หรือนำทางในถิ่นกันดาร ก็เป็นอาชีพที่รู้จักทำกันแล้วอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่ยุคอารยัน.

ถ้าจะจำแนกการอาชีพออกตามหลักแห่งวรรณะทั้ง ๔ ของยุคนี้

๑. สปริต หน้า ๔๗. ๒. ถึงชนิดหนึ่งคล้ายคนมาก คงเอาไปใช้งานบางอย่าง.

จะพึงได้ดังนี้ :-

พวกกษัตริย์ มีอาชีพทางการปกครอง คือทำการรบพุ่งกับข้าศึก ภายนอก และปราบปรามโจรผู้ร้ายภายใน ตอบแทนราชพลีซึ่ง เก็บมาจากประชาชน. กษัตริย์ยุคหลังที่เป็นราชาธิราชเข้มแข็ง มี ราชพลีเหลือเฟือ ถึงแก่ยกประทานให้แก่คนบางคนที่มีความชอบใน การปกครองหรือหน้าที่ราชการก็มี. ส่วนกษัตริย์เมื่อน้อยและเป็น ประชาธิปไตย ก็ต้องชวนช่วยการงานอย่างอื่น เช่น ประกอบการ กสิกรรม เป็นต้น.

พวกพราหมณ์ หรือนักบวชในทางศาสนานั้น มีอาชีพในการ ทำพิธีทางศาสนา, แต่พราหมณ์ทั่วไปหรือส่วนมาก ทำพิธีอย่างเดียว ไม่พอ ประเพณีจึงยอมให้พวกพราหมณ์ทำการอาชีพอย่างอื่นได้ด้วย คือเป็นชาวนา พ่อค้า ช่างไม้ พรานล่าเนื้อ ตลอดจนดักสัตว์ดักนก แต่ส่วนมากปรากฏว่า การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวหรือแพะ ควบกันไป.

พวกไวศยะ ประกอบการกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ การช่าง การฝีมือหรือหัตถกรรม ตลอดจนการแลกเปลี่ยนการค้าขาย รวม ทั้งอาชีพอย่างอื่นที่ไม่ถือกันว่าเลวทราม แต่มีเป็นส่วนน้อย.

๑. อรรถกถา ทีฆนิกาย มหาวรรค สุมังคลวิลาสินี, ๒/๒๒๒ กล่าว พวกมัลลกษัตริย์มีวาระ ผลัดเปลี่ยนกันว่าราชการและทำการค้าขาย. ๒. ตรงนี้กล่าวตามหนังสือปริตหน้า ๔๖. นำ ประหลาดอยู่ในเมื่อคิดว่าพวกนี้เป็นนักศาสนาทำไมจึงทำปาณาติบาตน่าเกลียด. แต่เพราะ พวกพราหมณ์เองเป็นผู้บัญญัติหรือนำประเพณีต่าง ๆ ขึ้น และถือกันว่าไม่มีใครรู้สูงกว่าพราหมณ์ พวกพราหมณ์ว่าดีก็ดีกันหมด.

พวกสุทร มีอาชีพในการรับจ้างด้วยแรง เป็นกรรมกร หรือ
โคใช้ซึ่งทำงานหนัก ตลอดถึงอาชีพอื่นซึ่งชั้นสูงรังเกียจว่าเป็น
งานชั้นต่ำ. การประมง การล่าเนื้อ การฆ่าสัตว์ ขายเนื้อ การสานเสื่อ
สานตะกร้าชั้นเลว การทำภาชนะดินชั้นต่ำจัดเป็นอาชีพที่ต่ำ พวกที่
ทำงานเช่นนี้แม้มีพวกไวศยะอยู่บ้าง ก็ดูเหมือนถูกแยกออกเป็นอีกพวก
หนึ่งต่างหาก. ส่วนพวกที่ต่ำลงไปกว่านั้น เช่นพวกจัณฑาล ซึ่งคน
ชั้นอื่นไม่ยินดีจะพบเห็นหรือสวนทางกัน ก็ได้อาชีพที่ต่ำลงไปอีก
เช่นเป็นกรรมกรขนของสกปรกนำเหม็นไปเททิ้งหรือขอราน, เว้นแต่
บางคนที่เฉลียวฉลาด หรือมีความอุตสาหะพยายามศึกษาและมีทรัพย์
สมบัติ จึงได้รับความยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้าในพวกกันเองบ้าง บรรเทา
ความเหยียดหยามลงได้บ้าง.

วิเทศคมนาคม

ประเทศอินเดีย เป็นดินแดนที่ถูกล้อมรอบด้วยกำแพงธรรมชาติ
คือทางทิศเหนือจดภูเขาหิมาลัย ทิศตะวันออกและตะวันตกจดอ่าว
เบงกอลและทะเลอาระเบีย, และทางทิศใต้ซึ่งเป็นปลายแหลมสุด
ของแผ่นดินจดมหาสมุทรอินเดีย, เพราะเหตุนี้จึงทำให้การคมนาคม
กับคนต่างชาติในยุคโบราณไม่สะดวก. แต่พอมีช่องทางให้ทำการติดต่อ
กับประเทศอื่น ๆ ได้ ทั้งทางบกและทางน้ำ และมีลู่ทางให้ชนชาติอื่น
เข้าไปรุกรานได้ตั้งแต่ต้นตลอดมา.

เมื่อกล่าวถึงทางบก, ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีทางผ่าน
เข้าออกทางช่องเขา เช่นช่องเขาไคเบอร์ (Khyber) สำหรับติดต่อ

กับประเทศอัฟกานิสถาน (Afcanistan) ครั้งโบราณเรียกว่าแคว้นแดนแห่งปักตุ (Pakhtu), และช่องโบลาน (Bolan) กับประเทศบาลูชิสถาน (Balushistan) เป็นต้น. พ้นจากประเทศที่ใกล้ชิดเหล่านี้ ยังมีการติดต่อกับประเทศที่ไกลออกไปอีก เช่นประเทศอาหรับ (Arab) เปอร์เซีย (Persia) และเตอร์กิสถาน (Turkistan) ช่องเขา ๒ แห่งที่ออกนามมาแล้วนั่นเอง เป็นช่องทางให้ประเทศอินเดียเกิดความปั่นป่วน และการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และการเมืองเป็นอันมาก ทั้งในยุคโบราณและยุคกลาง กล่าวคือพวกอารยันหรืออริยกะได้ยกเข้ามาในอินเดียทางช่องเขาเหล่านี้ และเข้าไปตั้งภูมิลำเนา ณ ที่ราบต่ำแห่งแม่น้ำสินธุตอนปลายน้ำ ซึ่งในบัดนี้เรียกว่ามณฑลปัญจาบ. ต่อมาอีกประมาณ ๒,๐๐๐ ปีเศษ (ราว พ.ศ. ๒๐๖๕) กองทัพของมหมัดแห่งกัซนิและบาบาร์ ก็ได้ยกเข้มารุกรานอินเดีย โดยทางนี้ วัฒนธรรมของอินเดียได้ถูกเปลี่ยนแปลงและทำลายให้ผิดแผกและรวดเร็วเกินกว่าสภาวะแห่งชาติอินเดียเอง. น่าจะกล่าวได้ว่า ช่องทั้งทางทั้ง ๒ นี้ เป็นเหมือนประตูที่เปิดรับความเจริญและความเสื่อมเข้าสู่ประเทศอินเดียมาแต่ยุคโบราณ.

ทางแถบเหนือของแม่น้ำสินธุ ซึ่งมีทางเข้าออกติดต่อกันได้กับประเทศเปอร์เซียและอาหรับ ปรากฏว่ามีม้าพันธุ์ดี เรียกว่าม้าสินธุพวกพ่อค้ำมักนำมาขายในแถบมัชฌิมชนบท. ในบาลีประเทศหลายแห่ง* เรียกพ่อค้ำนี้ว่าชาวอุตตรบถ, นักประวัติศาสตร์ให้คำสันนิษฐาน

๑. บริฟ. ฮิส. หน้า ๒. ๒. เวิร์ชกัณฑ์ มหาวีภังค์. ปฐม. ๑/๑๐.

ไว้ว่า การที่ม้าแถบลุ่มน้ำสินธุเป็นม้าที่ดี ก็เพราะสืบพันธุ์มาจากม้าอาหรับ ซึ่งยังคงปรากฏว่าเป็นพันธุ์ม้าที่ดีของโลก มาจนกระทั่งบัดนี้^๑ จึงเป็นอันว่าอินเดียได้เคยติดต่อกับประเทศอาหรับมาแล้วแต่ยุคโบราณ.

ฝ่ายทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏว่ามีทางผ่านเข้าออกระหว่างทิวเขาหรือช่องเขาอยู่หลายแห่งเหมือนกัน. คนพวกหนึ่งอันเป็นของบรรพบุรุษของทิเบตกับพม่า (Thibet & Burma) ได้ยกเข้ามาตั้งอยู่ในอินเดียภาคเหนือ ทางช่องเขาเหล่านี้เป็นครั้งแรก ก่อนพวกคาราเวียนตามทีกล่าวแล้วในตอนว่าด้วยประชาชน. คนชาวจีน และทิเบตตอนตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งทำการติดต่อกับอินเดียมาแต่ยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบันนี้ ก็ได้เข้าออกโดยทางนี้.

ส่วนทางทะเลนั้น แม้วามีท่าและทางเดินเรือไว้แล้วก็ตาม แต่มนุษย์ในสมัยโบราณยังไม่มีวิชาต่อเรือเดินทะเล จึงทำการติดต่อกันโดยทางนี้ได้โดยยาก ปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่า ชาติโฟนิเซียนหรือบาบิโลเนีย เป็นชนชาติแรกที่อยู่จักการเดินเรือค้าขายทางไกล เพราะฉะนั้น การติดต่อกับประเทศอินเดียกับชนชาติไกลในทางน้ำก็ต้องมีขึ้นกับชนชาตินี้ก่อน แต่ชาวอินเดียรู้จักการเดินเรือในทะเลภายหลัง น่าจะสันนิษฐานว่า ชนชาตินี้เป็นฝ่ายที่มาทำให้ชาวอินเดียได้เรียนรู้หรือเอาอย่างจากพวกโฟนิเซียน.

๑. ประวัติศาสตร์สากล หลวงวิจิตรวาทการ เล่ม ๒ หน้า ๓๕.

ในชาดกบางเรื่อง เช่นพาเวรุฏฐชาดก^๑ กล่าวถึงพ่อค้าเดินเรือไปค้าขายในถิ่นพาเวรุฏฐ มีกาและนกยูงไปขาย, นกนั้นสำหรับปล่อยให้เสาะหาฝั่ง ในเมื่อเกิดการหลงทางกลางทะเล, ทั้งคำว่า "พาเวรุ" ก็คล้ายคำบาบิโลเนียน^๒, อันเป็นดินแดนที่อยู่ในทางทิศตะวันตกของอินเดีย สำหรับทำเรือก็คงเป็นท่าแห่งใดแห่งหนึ่งในเขตมณฑลบอมเบย์เดียนี่. นอกจากนี้ยังมีชาดกอีกหลายเรื่องนักที่กล่าวถึงการเดินเรือมาค้าขายทางสุวรรณภูมิ ได้แก่แหลมทอง คือพม่า สยาม มลายู ซึ่งอยู่มาทางตะวันออก. ส่วนทางเรือคงใช้ท่าในแม่น้ำคงคาตอนเมืองพาราณสี และปาฏลีบุตร [Patana] ในบัดนี้.

อย่างไรก็ดี เป็นอันกล่าวได้อย่างหนึ่งว่า ในยุคโน้นการคมนาคมทางบกมีมากและเจริญกว่าทางทะเล.

(๓) การปกครอง และการศึกษา

การปกครอง

เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องราวในต่อไปนี้ จำเป็นจะต้องจำกัดระยะเวลาหรือยุคของประเทศอินเดียไว้ให้เป็นที่เข้าใจชัดเจนเสียก่อน จึงจะกำหนดเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนหรือภายหลังได้โดยง่าย และไม่ฉงนหรือฟุ้งเฟ้อ. การจำกัดระยะเวลาในที่นี้ วางหลักตามแนวที่เกี่ยวกับการศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และตามแนวประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

๑. อรรถกถาพาเวรุฏฐชาดก. จดก. ชา. ๕/๓๘๕. ๒. เปลี่ยน พาเวรุ เป็นพาเพรุ เป็นพาเพโร ตามสำเนียงบาลีเดิมตรงกับคำว่า บาเบโล.

ดังต่อไปนี้ :-

ยุคก่อนอารยัน ราว	ก่อน พ.ศ. ๒,๐๐๐-๑,๐๐๐	อินเดียยังเป็นอนารยะ.
ยุคอารยันเข้าอินเดีย	ก่อน พ.ศ. ๑,๐๐๐-๘๐๐	อินเดียต้อนรับอารยัน.
ยุคฤกเวท	ก่อน พ.ศ. ๘๐๐-๖๐๐	อารยันแต่งฤกเวท.
ยุคเวท	ก่อน พ.ศ. ๖๐๐-๓๐๐	แต่งเวทอื่นจากฤกเวท.
ยุคพราหมณะ	ก่อน พ.ศ. ๓๐๐-๑๐๐	แต่งอรรถกถาพระเวท.
ยุคอุปนิษัท	ก่อน พ.ศ. ๑๐๕- ๕๐	พวกวณปรัสถ์ ค้น ปรัชญาเรื่องอาตมัน หรือนิพพาน.
ยุคพุทธกาล	ก่อน พ.ศ. ๑๐๐-๕๐	พระพุทธเจ้าและพุทธ- ศาสนา.

เมื่อจะบรรยายถึงการปกครอง ฟังทราบว่าเป็นสมัยแรกนั้น
กษัตริย์ทรงปกครองโดยอำนาจสิทธิขาดหาได้ยาก มักปกครองกัน
โดยสามัคคีธรรม คือพระราชาวงศ์ชั้นผู้ใหญ่และราษฎรยอมมีสิทธิมี
เสียงในการปกครองทั่วไป เมื่อกษัตริย์หรือพระราชาวงศ์ประพฤติดิ
ราชธรรมหรือโบราณประเพณี ก็อาจถูกเชิญให้ออกจากราชสมบัติ
หรือให้ทรงทำอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ตามนัยแห่งวาเสฏฐสูตร^๑ซึ่งกล่าว
ถึงการที่จะเกิดมีกษัตริย์ขึ้นในโลกนี้ ก็ได้กล่าวว่าหน่วยแห่งหมู่ชน
หนึ่ง ๆ นั้นเอง ได้พร้อมกันสมมติผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งเห็นสมควรขึ้น

๑. การกำหนดระยะเวลาด้วยจำนวน ๑๐๐ ปีหรือเศษอย่างน้อย ๕๐ ปีเป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไป.

๒. วาเสฏฐสูตร. ที. ปา. ๑๑/๘๗.

เป็นหัวหน้า, มอบให้อำนาจในการดูแลความสงบของหมู่ จัดการ ปกป้องเขตแดนให้แก่กันอย่างถูกต้อง จึงชื่อว่ากษัตริย์ ซึ่งแปลว่า หัวหน้าแห่งการนา, และชื่อว่าราชา เพราะให้หมู่ชนพอใจในการ ปกครอง. เช่นนี้เราจะเห็นได้ว่า ยิ่งโบราณขึ้นไปเท่าใด ความเป็น พระราชาอย่างมีอำนาจเด็ดขาดยิ่งหาได้ยากเท่านั้น พระราชาโดยมาก ย่อมทรงปกครองตามธรรมเนียมของหมู่. แต่เมื่อถอยลงมาหาปัจจุบัน ก็พบการปกครองที่พระราชามีอำนาจเด็ดขาดมากขึ้น และพบว่า มีอำนาจเด็ดขาดอย่างที่ควรเรียกว่า สมบูรณาญาสิทธิราชเป็นครั้งแรก ในยุคอุปนิษัทกับยุคพุทธกาล เช่น ในแคว้นมคธ รัชกาลพระเจ้า พิมพิสาร ในยุคเดียวกันนั่นเอง มีการปกครองโดยสามัคคีธรรมอยู่ หลายแคว้น เช่นวัชชีและมัลละ เป็นต้น และต่อมาจะพบพระราชา ที่มีอำนาจที่เด็ดขาดที่สุด กว้างขวางที่สุด และเป็นธรรมที่สุดคือพระเจ้า อโศกมหาราช แห่งอินเดียในศตวรรษที่ ๓ ของพุทธศักราช.

เมื่อสังเกตจากบาลี, จะพบนามที่เป็นคำสำหรับเรียกผู้ปกครอง แผ่นดิน ว่ามีต่าง ๆ กันเป็นชั้น ๆ พอที่จะหยั่งทราบถึงลักษณะการ ปกครองในสมัยนั้นได้บ้างเป็นเค้า ๆ คือคำว่า มหาราช^๑ ราชา^๒ และราชัญญะ^๓ ลงมาจนถึงการเรียกนามพวกนั้น ๆ อย่างล่อย ๆ^๔

๑. เช่นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระเจ้าอชาตศัตรู ที. ที. ๕/๖๖. ๒. เช่นที่พระสังคีติ-
กาจารย์เรียกกษัตริย์บางองค์. ๓. เช่นปายาสีราชัญญะ ที. มหา. ๑๐/๓๕๒. ๔. เช่นที่พระ
อานนท์เรียกเหล่ากษัตริย์มัลละว่า วาสีภูฏา. และพระสังคีติกาจารย์เรียกพวกเหล่านี้ว่า มัลลา
เฉย ๆ ที. มหา. ๑๐/๑๘๔. แต่สำหรับพระสังคีติกาจารย์ ท่านย่อมเรียกมหาราชาหรือราชาทุกชั้น.

เช่นมัลละ, ลิจฉวี, เป็นต้น.

พวกที่เรียกว่า มหาราชา ราชา ราชัญญะนั้น คือผู้ปกครองบ้านเมืองตามระบอบประชาธิปไตยอย่างเข้มงวดบ้าง อย่างเพลาบ้าง, มหาราชา กับราชา หมายถึงผู้ที่ได้มีการทำพิธีรดน้ำมูรธาภิเษกในราชพิธีราชาภิเษกแล้ว. ส่วนราชัญญะ คือพระราชามีได้มีการรดน้ำมูรธาภิเษก ซึ่งเป็นเพราะประเพณีหรือจะเป็นประเทศราชอยู่ในการดูแลของมหาราชาองค์ใดองค์หนึ่ง. แต่บางพวกที่ถูกเรียกโดยชื่อโคตรเสมอกันหมด เช่นมัลละ ลิจฉวีนั้น มีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย คือรัฐสภาที่เรียกในยุคนั้นว่า สันฐาคารเป็นที่สำหรับประชุมกันอภิปรายข้อราชการงานเมือง. สำหรับมหาราชาหรือราชานั้น ผิดกันที่มหาราชาครองอาณาจักรใหญ่ จนมหาชนทราบกันทั่วถึงตลอดชมพูทวีป มีอาณาเขตกว้างขวางและมีแสนยานุภาพใหญ่ รวบรวมเอาแคว้นน้อย ๆ เข้ามาอยู่ภายใต้อธิปไตยของตน, ต่างอาณาจักรต่างรุ่งเรืองกันอยู่ในทิศ หรือส่วนแห่งทวีปภาคหนึ่ง ๆ ไกลกันพอที่จะไม่กระทบกันได้ง่าย ๆ ในครั้งพุทธกาลมีอยู่ ๔ อาณาจักร คือ อาณาจักรโกศล อยู่ทางภาคเหนือ, มคธทางตะวันออกเฉียงใต้, วังสะ ในร่วมกลาง, และอวันตี ทางตะวันตกเฉียงใต้, ส่วนอาณาจักรน้อย ๆ มีราชาไม่โด่งดังไปในที่ไกลเหมือนมหาราชา, ซ้ำบางคราวเป็นอิสระของตนเอง บางคราว

๑. ว่าราชาเหมือนกันหมด, เพราะท่านไม่เคยเอาใจใส่ถึงหลักรัฐศาสตร์ (Political Science), มุ่งร้อยกรองเรื่องฝ่ายศาสนาส่วนเดียว.

อยู่ในความควบคุมของมหาราชอื่น ๆ เช่น กาสี สักกะ เป็นต้น.
สำหรับแคว้นสักกะ อันเป็นแคว้นสำคัญสำหรับพุทธบริษัทนั้น มี
เรื่องที่จะต้องวินิจฉัยกันยืดยาว จักกล่าวโดยละเอียดในปริเฉทหลัง.

นอกจากนี้ ยังมีบุคคลพิเศษ ที่มหาราชบางองค์ทรงแต่งตั้ง
ให้เป็นอธิบดี มีอำนาจและหน้าที่ปกครองแคว้นบางส่วนที่ทรงปราบ
ปรามได้มาเป็นเมืองขึ้นของพระองค์ เช่นมหาพราหมณ์ผู้หนึ่งได้รับ
แต่งตั้งให้เป็นผู้ครองแคว้นอังคะขึ้นรวมอยู่ในแคว้นมคธ ในยุคพุทธ-
กาล เป็นต้น.

การแบ่งเขต. สำหรับชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียทั้งหมดนั้น
นิยมเป็นส่วนใหญ่ ๒ ส่วน คือ มัชฌิมชนบทหรือชนบทร่วมกลาง
ส่วน ๑ ปัจจันตชนบทหรือชนบทรอบนอกสุดปลายแดนส่วน ๑ การ
แบ่งเขตเช่นนี้ น่าจะเริ่มไว้ตั้งแต่ยุคที่พวกอริยกะยกเข้ามาตั้งในอินเดีย
แล้ว. ครั้งแรกคงแบ่งอย่างคร่าว ๆ ตามเหตุผลและความพอใจของ
พวกอริยกะเอง คือ เรียกดินแดนกลางทวีปที่พวกตนอยู่ว่ามัชฌิมชนบท
เพียบพร้อมไปด้วยการศึกษาและความเจริญหรืออารยธรรมของพวก
ตน. เรียกดินแดนที่พวกตนยกไปตั้งไม่ถึงหรือที่พวกมีลักษณะหนีภัยไป
ตั้งอยู่ว่า ปัจจันตชนบท. เพราะยังเป็นป่าคอยไม่มีความเจริญมั่งคั่ง
เหมือนมัชฌิมชนบท. แต่เขตกันพรหมแดนระหว่างมัชฌิมชนบทกับ
ปัจจันตชนบทนี้ คงไม่เป็นเขตที่แน่นอนตายตัว เห็นจะขยายออกตาม
จำนวนและความเจริญของพวกอริยกะ. เขตแห่งมัชฌิมชนบทในยุคพระ
พุทธกาล ปรากฏตามธรรมเนียมดังนี้ :-

ทิสบูรพา ภายในแต่เมืองมหาสาธาเข้ามา.

ทิสอาคเนย์ ภายในแต่แม่น้ำสัลลวตีเข้ามา.

ทิสทักษิณ ภายในแต่แขวงเสตกัณณิกนิคมเข้ามา.

ทิสปัจฉิม ภายในแต่ตำบลถุณะเข้ามา.

ทิสอุดร ภายในแต่ภูเขาอุสิริชชะเข้ามา.

ถ้าจะแบ่งโดยจัดเป็นอาณาจักรหรือแคว้นย่อย ๆ ไป ก็จะได้ เป็นหลายชนบท. ตามที่กล่าวถึงในบาลีอุโบสถสูตร^๑/sup>ว่า มี ๑๖ อาณา-
จักร คือ อังคะ มกระ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจตี วังสะ
กुरु ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ.
และยังมีที่กล่าวถึงในบาลีอื่น อันไม่ซ้ำชื่อกับที่กล่าวมาแล้วในบาลี
อุโบสถสูตรอีก ๕ อาณาจักร คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ
และอังคุตตราปะ, รวมเป็น ๒๑ อาณาจักรด้วยกัน, ภูมิภาค และ
นครหลวงของอาณาจักรเหล่านี้ ในบัดนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
ทั้งสิ้น เท่าที่พอค้นคว้าได้ ดังนี้ :-

๑. อังคะ, ตั้งอยู่สุดแดนของมัชฌิมชนบทมาทางทิศตะวันออก
ในเขตมณฑลเบงกอลบัดนี้, มีนครหลวงชื่อจัมปา ตั้งอยู่ที่แม่น้ำ
คงคา ใกล้กับ ภคัลปุระ (Bhagalpura) ในบัดนี้. ในยุคพุทธกาล
เป็นเมืองออกของอาณาจักรมทร, พระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินมทร

๑. บาลีจัมมขันธ์กะ มหาวรรค. ทุติย. ๕/๓๕. ๒. อุโบสถสูตร ตัก. อัง. ๒๕/๒๗๓. จำพวก
นี้สันนิษฐานว่า ท่านกล่าวตามหลักที่มีมาแต่โบราณกาล มิฉะนั้นคงไม่กล่าวอาณาจักรที่ขึ้นกับอาณาจักร
อื่นในยุคพุทธกาล ว่าเป็นอาณาจักรหนึ่ง ๆ ด้วย.

โปรดให้มหาพราหมณ์ผู้หนึ่งเป็นผู้ปกครอง.

๒. มกธ, ตั้งอยู่ในเขตมณฑลพิหารใต้ (South Bihar) ต่อจากอังคะไปทางทิศตะวันตก มีนครหลวงชื่อราชคฤห์. นครราชคฤห์โบราณมีนามเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คิริพพะ เนื่องจากมีภูเขา ๕ ลูก คือ คิชฌกูฏ เวภาระ เวปุลละ อิศิคิสิ และกาพกูฏ ล้อมรอบคล้ายกับเป็นคอก อยู่ห่างจากแม่น้ำคงคา สร้างก่อนพุทธกาล. ในยุคพุทธกาล, พระเจ้าพิมพิสารได้สร้างนครราชคฤห์เป็นนครชั้นเอกรุ่งเรืองมีชื่อเสียง เป็นนครหนึ่งในบรรดานครที่ท่านพระอานนท์ทูลเชิญให้พระศาสดาเสด็จไปปรินิพพานที่นั่น แทนที่จะปรินิพพานที่เมืองกิงเมืองคอน เช่นกุสินารา. ในยุคต่อมา พระเจ้าอุทยะ^๒ หรืออุทายีซึ่งทรงสืบราชสมบัติมา ได้ย้ายนครหลวงไปตั้งที่ริมแม่น้ำคงคาชื่อนครปาฏลีบุตร ซึ่งในบัดนี้เรียกว่า ปัตนะ (Patna).

ถ้าเป็นความจริงดังกล่าวกันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำนายเรื่องการสร้างนครใหม่นี้ไว้ตั้งแต่ก่อนปรินิพพานแล้ว พระองค์ก็ทรงเป็นนักสังเกตการณ์ทางการเมืองบางอย่างด้วยผู้หนึ่ง เพราะการย้ายนครรายนี้เกี่ยวกับทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจโดยตรง.

อาณาจักรมกธแม้จะมั่งคั่งก็ไม่ใหญ่โตนัก แต่บางสมัยเคยได้อาณาจักรโกศล กาสี วัชชี อังคะ มาเป็นเมืองขึ้นของตนด้วย

๑. มหาปรินิพพานสูตร ที. มหา. ๑๐/๑๖๕. ๒. บาลีเป็น อุทยภัททะ, เป็นกษัตริย์องค์หนึ่งแห่งวงศ์สิสุทตะ ๔ พระองค์รุ่นหลังซึ่งสืบราชสมบัติต่อมาจากพระเจ้าอชาตศัตรู.

ในยุคพุทธกาล ตอนปฐมโพธิกาลและมัชฌิมโพธิกาล พระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง และตอนปัจฉิมโพธิกาลพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้ปกครอง.

๓. กาสี, ตั้งอยู่ต่อจากมคธไปทางตะวันตก บัดนี้อยู่ทางใต้สุดของมณฑลยูไนเต็คโปรวินซกับมณฑลพิหารต่อกัน มีนครหลวงชื่อพาราณสี ในบัดนี้เรียกว่า เบนารส (Banares), เป็นนครชั้นเยี่ยมกล่าวถึงในชาดกว่าเป็นนครของพระเจ้าพรหมทัต และที่ท่านพระอานนท์ออกชื่อถึงในคราวพุทธปรินิพพาน.

ในยุคโบราณปรากฏว่า กษัตริย์จันทรวงศ์สาขา ๑ ได้ครอบครองอาณาจักรนี้มาช้านาน แต่ในยุคหลังหรือโดยเฉพาะในครั้งพุทธกาล ปรากฏว่าตกเป็นเมืองขึ้นของโกศล แต่ในอรรถกถา ตติยสมันตปาสาทิกา ว่า พระเจ้ากาสินัน เป็นพระราชภาदार่วมพระบิดาของพระเจ้าปเสนทิพระเจ้าแผ่นดินโกศล แต่ไม่ปรากฏว่ามีพระเจ้าแผ่นดินอย่างเอกราชเหมือนประเทศอื่นเลย.

๔. โกศล, นับว่าเป็นประเทศตั้งอยู่ท่ามกลางดินแดนอินเดียหรือมัชฌิมประเทศคู่กับประเทศกาสิ คือตั้งอยู่เหนือกาสิขึ้นไปจดภูเขาหิมาลัย หรืออาจกล่าวได้ว่า ตั้งอยู่ในระหว่างแม่น้ำคงคาตอนกลางกับภูเขาหิมาลัย ส่วนมากอยู่ในเขตยูไนเต็คโปรวินซในบัดนี้ทิศเหนือจดภูเขาเนปาล (Nepal) ทิศตะวันตกและทิศใต้จดแม่น้ำคงคา ทิศตะวันออกจดแคว้นกาสิกับอังคะ มีนครหลวงชื่อสาวัตถิ

บัดนี้อยู่ในสถานที่ซึ่งเรียกว่าสะเหต-มะเหต (Saheth Maheth) ตั้งอยู่ลำนาริปติ (Rupti) ริมเชิงภูเขา ห่างจากเขตโอธ (Oudh) ราว ๘๐ กิโลเมตร และทิศใต้ห่างจากแดนเนปาล ๕๐ กิโลเมตร.

ในยุคโบราณ กษัตริย์สุริยวงศ์สาขา ๑ ได้ครอบครองอาณาจักรนี้มาช้านาน แต่ในยุคพุทธกาล พระเจ้าปเสนทิเป็นผู้ปกครองมาถึงปีพุทธปรินิพพานจึงทิวงคต พระเจ้าวิฑูทกะขึ้นครองราชย์แทน และทิวงคตในปีนั้นเอง.

จะอย่างไรก็ตาม โกศลเป็นมหาประเทศในยุคนั้น เพราะรวมเอาภาคีและสักกะไว้ในปกครองหรืออารักขาด้วย จึงมีดินแดนกว้างขวางขนาดประเทศไทยทุกวันนี้ ส่วนกรุงสาวัตถีก็เป็นนครที่เจริญมาก แม้ท่านพระอานนทก็ได้อ้างว่าเป็นนครที่ควรเสด็จไปปรินิพพานแห่งหนึ่ง.

๕. วัชชี, ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของโกศล และทิศตะวันออกเฉียงของลำนาคันชกะ ติดต่อกับมัลละ นครหลวงชื่อ เวสาลี บัดนี้เชื่อกันว่า ตั้งอยู่ตรงที่นครร้างตำบลเบสาร์ ในแขวงมุซัฟฟาปุระ (Besar in the Muzaffarpur District) ทิศเหนือของหัชชิปุระ หรือที่เรียกว่า บัสสหาร ทิศเหนือของปาฏณา ในมณฑลพิหารเหนือ (North Bihar) และห่างจากปาฏณาประมาณ ๔๕ กิโลเมตร.

ในยุคพุทธกาล กษัตริย์ลิจฉวีปกครองโดยสามัคคีธรรม คือผลัดเปลี่ยนกันว่าราชการแผ่นดินคราวละองค์ แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัส

สรรเสริญความสามัคคีธรรม และได้ตรัสถึงอภิวิปทานิยธรรมสูตร
สั่งสอนไว้พระสูตรหนึ่ง.

อนึ่ง นครเวสาลี เป็นนครที่พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรไว้อาลัย
เมื่อเสด็จออกทางประตูเมืองทางทิศตะวันตก ในคราวไปปรินิพพาน
ณ ประเทศมัลละ.

๖. มัลละ, ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของโกศลเช่นเดียวกับวัชชี
แต่อยู่เหนือวัชชีขึ้นไป และอยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือแห่งสักกะ ในยุค
โบราณ มีราชธานีชื่อกุสาวดี และว่าเคยเป็นราชธานีของพระเจ้า
จักรพรรดิ แต่ในยุคพุทธกาลแยกเป็น ๒ นคร คือ กุสินารา และ
ปาวา. กุสินารานั้นตั้งอยู่ที่ประชุมลำน้ำรัปติกับลำน้ำคันธกะ หรืออยู่
ทางตะวันออกเฉียงเหนือของปาฏนาประมาณ ๒๘๘ กิโลเมตร ตะวัน
ออกเฉียงเหนือของพาราณสีประมาณ ๑๕๒ กิโลเมตร และตะวันออกเฉียง
ของกบิลพัสดุ์ประมาณ ๑๒๘ กิโลเมตร บัดนี้เป็นนครร้างอยู่ใน
แขวงกาเซีย (Kasia) ส่วนปาวาตั้งอยู่ระหว่างนครเวสาลีกับนคร
กุสินารา ซึ่งบัดนี้เป็นเมืองร้างอยู่ในแคว้นปีกระ-โอนะ (Padra Ona).

ในยุคพุทธกาล กษัตริย์สกุลวาสิष्ठะเป็นผู้ปกครองโดยสามัคคี
เช่นเดียวกับวัชชี แต่ดูเหมือนมีความเจริญน้อยกว่าวัชชี จนถึง
กับพระอรหันต์ทูลว่า ไม่สมควรแก่พระเกียรติยศที่จะปรินิพพานที่นั่น
เพราะเป็นเมืองกิ่งเมืองดอน ที่กลายเป็นเมืองสำคัญทางพุทธประวัติ
ก็เพราะเป็นที่ปรินิพพาน.

๗. เจติ, ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมัชฌิมชนบท หรือ

ของโกศล ติดต่อกับวันตีทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ หรือตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของกาสิ ถ้าจะนับเรียงกันมาทางทิศตะวันออก ที่อยู่คู่เคียงกันก็คือ เจติ กาสิ มคระ และอังคะ. นครหลวงชื่อ โสตถิตถิวดี ในบัดนี้อยู่ในส่วนหนึ่งของอินเดียภาคกลาง (Central India).

เจติเป็นประเทศเล็กและไม่สำคัญทางพุทธประวัติ จึงไม่สู้มีเรื่องราวในทางพระพุทธประวัติเท่าไรนัก ยังไม่พบข้อความที่ควรกล่าวได้ยิ่งกว่านี้.

๘. วังสะ, ตั้งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำคงคา ตอนใต้แม่น้ำยมนา ทางทิศใต้ของคกสล และทิศตะวันตกของกาสิ หรือทิศเหนือของเจติ นครหลวงชื่อโกสัมพี ตามบาลีสันสกฤตตนิกายอยู่บนฝั่งแม่น้ำคงคา แต่นักสำรวจรับรองกันว่าอยู่ใกล้แม่น้ำยมนายิ่งกว่า คงอยู่ใกล้กับกูร์ราที่โกสัม (Kosam) หรือที่บาฆลขัณฑะ (Baghel Khanda) ห่างจากอัลลาหะบาด์ประมาณ ๔๘ กิโลเมตรทางทิศเหนือ.

ในยุคพุทธกาล พระเจ้าอุเทนเป็นผู้ปกครอง ตามที่พระอานนท์อ้างถึงในมหาปรินิพพานสูตรว่าเป็นนครชั้นเยี่ยมแห่งหนึ่งเหมือนกัน.

๙. กุรุ, ตั้งอยู่ปลายแม่น้ำยมนา ทางทิศเหนือสุดและเฉียงตะวันตกเล็กน้อยแห่งมัชฌิมชนบท เคยมีราชธานีชื่ออินทปัตตะ ซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งอยู่ราวเมืองเดลี (Delhi) ทุกวันนี้ แต่ในรัฐपाल-

๑. รายงานของกัณนิงแฮม (Gunningham) ว่าได้แก่ตำบลโกสัม บนฝั่งแม่น้ำยมนา แต่ วี.เอ. สมิท (V. A. Smit) ว่า ได้แก่สถานที่แห่งหนึ่งในตำบลบาฆลขัณฑะ (Baghel Khanda) ซึ่งอยู่ใต้โกศลลงมาอีก.

สูตรว่า ถุลลโกฏฐิตนิคมเป็นราชสำนักของพระเจ้ากुरु ถ้าเป็นเช่น
ว่านี้ ก็อาจสันนิษฐานได้ต่อไปว่า ถ้าไม่ใช่ย้ายเมืองหลวงใหม่ ก็
คงเป็นราชสำนักของพระเจ้ากुरुจริง เช่นเดียวกับจังหวัดลพบุรีเคย
เป็นราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ฉะนั้น.

พระนามของพระเจ้ากुरुอย่างไรไม่ปรากฏชัด เป็นแต่นามเรียกกัน
ในครั้งพุทธกาลว่าพระเจ้าโกรพหรือเการพย์ตามชื่อประเทศ และเป็น
พระเจ้าแผ่นดินแคว้นหนึ่ง ส่วนประชาชนนั้นปรากฏตามอรรถกถา
ว่า ประพฤติธรรมชั้นสูงกันแพร่หลาย.

๑๐. ปัญจาละ, ตั้งอยู่แถบแคว้นน้อย ๆ ปลายแม่น้ำคงคาตอน
บน มีโกศลอยู่ที่ศตวันออก กुरुอยู่ที่ศตวันตก ภูเขาหิมาลัยอยู่
ทิศเหนือ และแม่น้ำคงคาอยู่ที่ใต้ ราวแคว้นอกรา หรืออยู่ใน
มณฑลรวม (United Provinces) ในบัดนี้ ราชธานีเดิมชื่อหัสตินา-
ปุระหรือหัสติน ต่อมาแยกย้ายนครหลวงเป็น ๒ แห่ง คือ กัมปิลละ ตั้ง
อยู่เหนือฝั่งแม่น้ำคงคา ๑ และกันยาкупย์ ซึ่งในบัดนี้เรียกว่ากะเนาท์
(Kanouge) ๑ มีนครสังกัสสะ ซึ่งในบัดนี้เรียกว่า สัมกัสสัม
(Samkassam) ตั้งอยู่ในระหว่าง.

ในยุคโบราณ กษัตริย์จันทวงศ์สาขา ๑ ปกครอง และเกิด
สงครามขึ้นในระหว่างสกุลโปรพและสกุลปาณฑพ ซึ่งเป็นเค้าเรื่อง
มหากาพย์ ต่อมาภายหลังขึ้นรวมอยู่ในกुरु.

๑๑. มัจฉะ, ตั้งอยู่ในดินแดนระหว่างปลายแม่น้ำยมุนากับแม่น้ำ

๑. อรรถกถาหาสติปัญญาสูตร.

สินธุ ติดต่อกับปัญจาละ มีโกศลอยู่ทิศตะวันออก สุรเสนะอยู่ทิศเหนือ กุรุอยู่ทิศใต้ ปัญจาปอยู่ทิศพายัพ ในยุคโบราณ มักจะกับมัททะรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน มีราชธานีชื่อสาคละ ตั้งอยู่เหนือแม่น้ำอสิคินีหรือจันทรภาค ได้แก่สถานที่เรียกว่าเสลกอต (Sailkot) ในบัดนี้.

ในยุคพุทธกาล ไม่ปรากฏนามพระเจ้าแผ่นดิน หรืออาจรวมอยู่กับประเทศอื่น แต่ภายหลังพุทธกาล พระเจ้ามีดินทะ (Menander) กษัตริย์กรีก ซึ่งปกครองคันธาระและอื่น ๆ เมื่อราว พ.ศ. ๔๐๐ ได้อยู่ที่นครนี้.

๑๒. สุรเสนะ, ตั้งอยู่ในวงอ้อมแยกของแม่น้ำยมุนากับแควซัมบาลที่ไหลไปจากเนินสูงของภูเขาวินธยะ หรืออาจกล่าวได้ว่า อยู่ในระหว่างแม่น้ำยมุนากับแม่น้ำสินธุตอนล่าง ราวราชปุตต์ฐาน (Rajputthan) เวลานี้. นครหลวงเก่าของพระกฤษณะชื่อมุตตรา (Muttra) บัดนี้ ได้แก่จังหวัดชัยปุระ (Jaipur).

๑๓. อัสสกะ, เป็นถิ่นที่อยู่ในตอนใต้ของอินเดีย (ทักขิณาบถ) นอกมัชฌิมชนบท แลบลุ่มแม่น้ำโคธาวรี เหนือวันตี เคยมีราชธานีชื่อโปตนะหรือโปสลิ. ในบัดนี้ น่าจะได้แก่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งในเขตมณฑลภาคกลาง (Central Provinces).

๑๔. อวันตี, นับว่าอยู่ได้ที่สุดในบรรดาแคว้นที่อยู่ในตอนกลาง (มัชฌิมชนบท) ด้วยกัน ติดต่อกับทิวภูเขาวินธยะทางเหนือ แลบลายแควซัมบาลของแม่น้ำยมุนาและทิศอีสานแห่งอัสสกะ มีราชธานี

ชื่ออุชเชนี บัดนี้เรียกอุชเชน (Ujjen) อยู่ในเขตอินเดียภาคกลาง (Central India) ส่วนหนึ่ง.

๑๕. คันทาระ, เป็นถิ่นที่อยู่ในตอนเหนือ (อุตตราภท) นอก มัชฌิมชนบท ทางปลายสุดแม่น้ำสินธุ เคยมีเมืองหลวงชื่อตักกิสตา อันเป็นถิ่นที่มีชื่อเสียงที่สุดในการศึกษายุคโบราณ. ในบัดนี้เป็นเขต แห่งกัสมิระ (Kashmir) บางส่วน, และเป็นพรหมแดน (N. W. Frontier) ของอินเดีย.

๑๖. กัมโพชะ, อยู่ในตอนเหนือ แต่อยู่ใต้คันทาระ อยู่ทาง ตะวันตกของบริเวณแม่น้ำสินธุออกไปมาก. บัดนี้อยู่ในเขตเปชวาร (Peshwar) และบางส่วนเป็นของประเทศอัฟกานิสถาน. มีราชธานี ชื่อทวารกะ ท้าวบรมจักรกฤษณะสร้างขึ้นที่วลภีหรือคุรชะ ซึ่งบัดนี้ เรียกว่าคุชรฐ (Gujarat) เหนือบอมเบย์ทุกวันนี้.

สำหรับสักกะ และโกลิยะนั้น จักกล่าวพิสดารในปริเฉทที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องศากยวงศ์โดยเฉพาะพร้อมกันทีเดียว. ส่วนสักกะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ ไม่มีเรื่องสำคัญจะต้องศึกษานัก ควรทราบแต่เพียง เล่าๆ ดังนี้.

สักกะ, นครหลวงชื่อสูงสูมารคิระ โพธิราชกุมาร โอรสพระเจ้า อุเทนพระเจ้าแผ่นดินวังสะ เป็นผู้ปกครองในทำนองเมืองลูกหลวง.

วิเทหะ, มีนครหลวงชื่อมิลิตา ในยุคโบราณ ปรากฏว่ามี พระเจ้าแผ่นดินชื่อมฆเทวะ. ในยุคพุทธกาล ไม่ปรากฏว่ามีพระราช

ปรากฏว่าพราหมณ์พรมายูอยู่ที่นั่น แต่ไม่ปรากฏว่าเป็นผู้ครอง
เหมือนโสณทัณฑพราหมณ์ครองจัมปา^๑.

อังกุตราปะ, ตั้งอยู่เหนือแม่น้ำมหิ ดูเหมือนเป็นส่วนหนึ่ง
แห่งอังคะนั่นเอง. มีนิคมแห่งหนึ่งชื่ออาปณะ ไม่ปรากฏผู้ครอง.

การศึกษา

เมื่อกล่าวถึงการศึกษา ย่อมเนื่องถึงภาษาและอักษรศาสตร์ด้วย
เพราะฉะนั้น จะต้องพิจารณาเรื่องภาษาและอักษรก่อน เรื่องการศึกษา
จึงจะได้เรื่องสมบูรณ์ เพราะว่าการศึกษาย่อมตั้งอยู่บนสถานะ
๒ อย่างนี้.

ภาษา ในยุคก่อนอารยัน ยากที่จะทราบว่าชนชาติอนารยะใน
อินเดียนั้นพูดภาษาอะไร ; แต่ถ้ากล่าวตามเหตุผลอันเป็นทางสันนิษฐาน
ก็อาจกล่าวได้ว่า ภาษาเดิมของเขา คงคล้ายกับภาษาที่ยังคงพูดกันอยู่
ในปัจจุบันนี้, คือภาษาของพวกโกลาเรียน ตูเรเนียน และดราวิเดียน
หรือทมิฬ ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนว่าด้วยประชาชน แต่ภาษา
ในบัดนี้กับภาษาโบราณคงแปลกกันบ้าง เพราะได้เปลี่ยนแปลงมาตาม
ยุคตามสมัยช้านานแล้ว.

ในยุคที่พวกอารยันเข้ามาในอินเดียแล้วใหม่ ๆ พวกนี้คงพูด
ภาษาเดิมของตน เมื่อครั้งยังเป็นชาติอินเดีย-อิหร่าน (คือก่อน
แต่แบ่งแยกกันไปเป็นชาติเปอร์เซีย และเข้ามาเป็นฮินดูในอินเดีย),

๑. พรมายูสูตร ม. ม. ๑๓/๕๒๘. ๒. โสณทัณฑสูตร. ที. ที. ๑๔/๒.

ครั้งแยกกันนานมา ภาษาก็ย่อมเปลี่ยนไป ๆ จนแปลกกัน แยกกัน เป็นภาษาเปอร์เซียแท้และอารยันอินเดียแท้, ถึงกระนั้นก็ยังมีความเป็นอันมากซึ่งเพี้ยนกันเพียงเล็กน้อย หรืออาจฟังกันออก.

ก่อนหน้ายุคพระเวท ภาษาเดิม (ไม่ใช่ภาษาสันสกฤตเดี่ยวนี่) นั้น นักศึกษาได้ดัดแปลงแก้ไขให้เป็นภาษาสันสกฤตขึ้นอีกภาษาหนึ่ง ซึ่งพวกพราหมณ์ชอบกล่าวว่าเป็นภาษาที่เทวดาประทาน เป็นภาษาที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นมารดาแห่งภาษาทั้งหลาย. ส่วนภาษาเดิมที่ไม่ถูกดัดแปลงนั้น คงเป็นภาษาพูดของชาวเมืองทั่วไปสืบมาจนถึงยุคพุทธกาล ที่พวกพราหมณ์เรียกว่า ภาษาปราคฤต. ภาษาสันสกฤตนั้น แม้เป็นภาษาสำหรับพระคัมภีร์หรือนักศึกษา จนปรากฏว่าแพร่หลาย ใช้เป็นภาษาพูดกันคราวหนึ่ง แต่ไม่ถึงกับเป็นภาษากลางที่ใช้กันทั่วไป เหมือนภาษาปราคฤต. จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ภาษาสันสกฤต เป็นภาษากลางสำหรับนักศึกษา. ภาษาปราคฤต เป็นภาษาพื้นบ้านพื้นเมืองทั่วไป.

ในที่สุด ภาษาสันสกฤตก็เป็นภาษาตายที่ไม่ใช้พูด แต่ยังคงเป็นภาษาพระคัมภีร์มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนบัดนี้ เช่นภาษากรีก หรือละติน, ถึงอย่างไรก็ดี พวกพระหรือพราหมณ์ที่เป็นนักศึกษาก็ยังใช้พูดกันบ้าง เช่นเดียวกับภาษาบาลีในสมัยปัจจุบันนี้. ส่วนภาษาปราคฤตคงเป็นภาษาพูดพื้นเมืองอยู่ตามเดิม และเจริญอยู่ในบ้านเมืองที่เป็นศูนย์กลางของพวกอารยัน เพราะเป็นภาษาที่ติดมาดั้งเดิม ในยุคหัวต่อกับพุทธกาลและยุคพุทธกาล มหาชนยังพูดกันแพร่หลาย

ในแคว้นต่าง ๆ ทั่วไป. แต่พึงเข้าใจว่า แม้จะเรียกว่าภาษาปรากฤต อยู่อย่างเดิม แต่แม้ลักษณะคำหรือการออกเสียงเป็นต้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลที่ล่วงไป ทำนองเดียวกับภาษาอื่น ข้อนี้จะพึงเทียบความต่างในภาษาไทยในสมัยปัจจุบัน กับภาษาไทยสมัยสุโขทัย ซึ่งห่างกันเพียง ๖-๗ ร้อยปีก็เห็นจะได้, ถ้าเทียบกับภาษานานเจ้าหรือนครลุง นครป่า เมื่อประมาณ ๑-๒ พันปี ซึ่งพวกไทยยังมีได้ยกเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมินี้ด้วยแล้ว ก็ยิ่งต่างกันมาก, อีกอย่างหนึ่ง ภาษาของพวกเดียวกัน แต่ต่างถิ่นต่างภาคย่อมต่างกัน เช่นภาษาไทยภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ต่างกันฉับไฉน ภาษาปรากฤตนี้ก็ต่างกัน เพราะต่างยุคและต่างถิ่นกัน ฉะนั้น, ในยุคพุทธกาลและยุคต่อมา ปรากฏว่า ภาษาปรากฤตที่สืบ ๆ กันมานั้น ได้ถูกเรียกตามชื่อประเทศหรือคนที่พูดว่าภาษามครบั้ง ภาษาอุชเชนบั้ง ภาษาปัญจาปบั้ง เป็นต้น ตามประเทศและถิ่นนั้น ๆ มีเหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง ตามกาลเทศะนิยม.

ในยุคพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า คงใช้ภาษามครหรือภาษาพื้นบ้านพื้นเมือง มิได้ใช้ภาษาสันสกฤต แม้ในการสั่งสอนมหาชนชั้นสูง, เล่ากันว่า คราวหนึ่งมีภิกษุที่เป็นวรรณะพราหมณ์ ปรารธนาแต่งคำสอนของพระองค์เป็นฉันท (ภาษาสันสกฤต) สำหรับท่องจำ ก็ได้ถูกตรัสห้ามเสีย ทั้งที่เพราะอาจจะทำให้พระพุทโธวาทอยู่ในวงจำกัดหรือเป็นคำตาย แพร่หลายได้โดยยากกระมัง? แต่มาเมื่อพุทธศาสนามีเกียรติและอิทธิพลมากขึ้น ภาษานี้ก็พลอยเป็นภาษาที่

สูงขึ้นกว่าเดิม. เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสาวกได้ทำสังคายนากันด้วยภาษามคธหรือภาษาพื้นเมือง แต่ได้เลือกคัดภาษาที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น เช่นภาษาไทยกรุงเทพฯ เป็นที่นิยมของคนไทยทุกภาคในบัดนี้. ต่อมาภายหลังภาษาพื้นเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปตามสมัย ส่วนภาษาที่จดจำพุทธพจน์มิได้เปลี่ยนตามไปด้วย จึงเกิดมีชื่อขึ้นอีกอย่างหนึ่งว่า คำบาลี หรือภาษาบาลี, แปลว่า ภาษามีระเบียบแบบแผน.

ในกาลต่อมา พุทธศาสนาได้ใช้ภาษาบาลีนี้เป็นภาษาพระคัมภีร์สืบมาจนบัดนี้. ส่วนที่พวกกันตามธรรมดา คงใช้ภาษาพื้นเมืองตามเดิม. ที่ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ก็ปรากฏว่าได้ใช้ภาษาปรากฤตหรือมคธ เพื่อให้ผู้อ่าน ๆ ใ้ได้ง่ายอย่างสาธารณะทั่วไป. จึงอาจกล่าวได้ว่า ภาษาลักฤตสำหรับพระเวทหรือพวกพราหมณ์มาแต่ดึกดำบรรพ์ สมกับที่เป็นพวกถืออรรณะจัด, ภาษาปรากฤตสำหรับศาสนาอื่น ๆ เช่นศาสนาไชน (เดียรถีย์) อันเกิดภายหลัง.

ภาษาที่นำสืบกันมาตลอดหลายพันปี หรือที่เรียกว่าปรากฤตในที่นี้ นั้น ยังคงเหลือเป็นมรดกตกทอดมาจนบัดนี้ก็มี เช่นภาษาฮินดู ก็เป็นแขนงหนึ่งของภาษานั้น.

ตัวอักษร ในยุคก่อนอารยันหรืออริยกะเข้าอินเดีย ไม่ปรากฏว่ามีอักษรใช้ในอินเดีย. ประวัติศาสตร์ยืนยันว่า พวกโฟนิเซียน (Phoenicians) หรือบาบิโลเนียน (Babylonian) เป็นพวกที่รู้จักใช้อักษรก่อนชาติอื่นซึ่งอยู่แถบเอเชียตะวันตกด้วยกัน, เมื่อพวก

ดราวิเดียน^๑ได้ค้าขายติดต่อกับพวกบาบิโลเนียนซึ่งเป็นพวกเซมิติก ก็
พอใจในการใช้อักษรของพวกนั้น จึงนำเข้ามาใช้ในอินเดีย พวก
พระในศาสนาพราหมณ์ได้ดัดแปลงใช้เขียนพระคัมภีร์ของตน และ
กลายเป็นต้นกำเนิดของอักษรอินเดียสืบมา. พวกดราวิเดียนได้นำอักษร
นี้เข้ามาในราวยุคพระเวทต่อกับยุคพราหฺมณะ (๓๐๐-๒๐๐ ก.พ.)
พวกพระดัดแปลงแล้วใช้จารึกข้อความต่าง ๆ ลงบนเปลือกไม้ชนิดหนึ่ง
(Brich Bark). ต่อมาได้ใช้ใบไม้ชนิดหนึ่ง (Alipot Palm)
ซึ่งเป็นพวกใบตาลหรือใบลานแทน แต่ไม่เคยใช้ดินเหนียวเผาเหมือน
พวกบาบิโลเนียนซึ่งเป็นเจ้าของเดิม ทั้งนี้ก็เพราะต้องการเขียนมาก ๆ
จึงจำเป็นต้องดัดแปลงเส้นหรือมุมตัวอักษร เพื่อความสะดวกบ้างตาม
สมควร. พระในศาสนาพราหมณ์ได้วางแผนการใช้อักษรนี้ ฝ่าย
พวกพุทธบริษัทเกิดในจีนยุคหลัง ได้นำเอาไปใช้ให้มีประโยชน์กว้าง
ขวางออกไป คือใช้จารึกข้อความทางศาสนา ลงบนแผ่นโลหะ แผ่น
หิน และอิฐ อัดพิมพ์เผาทำนองพวกบาบิโลเนียน แต่พึงเข้าใจว่า
สิ่งที่เขียนนั้น ยังมีใช้การรักษาพระคัมภีร์หรือเรื่องยาว ๆ เป็นเพียง
ข้อความศักดิ์สิทธิ์หรือเบ็ดเตล็ดเท่านั้น, ส่วนพระคัมภีร์นั้นยังนิยมจำ
ด้วยเปล่า จึงทำให้เกิดความจำเป็นต้องร้อยกรองขึ้นเป็นกาพย์
กลอนเพื่อจำง่าย. และก่อนหน้านี้ คัมภีร์พระเวทและศาสนาอื่น ๆ
ก็ใช้ท่องจำในใจและสอนกันด้วยปากอย่างเดียว.

ในสมัยที่พระเจ้าผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระชนม์มอยู่ (๕๐๐ ก. ค.) ได้

๑. ตอนนี ตามแนวแห่ง Spirit.

มีผู้นำอักษร ขาโรษตรี หรือ กัชคารุ (Kharoshtri or Kashgar) เข้ามาใช้กันในอินเดีย เรียกว่าอักษรพราหฺมี, ต่อมาราว ๕๐๐ ปี ได้มีการเขียนเรื่องราวเช่นพระคัมภีร์ด้วยอักษรนี้อยู่คราวหนึ่ง, การเขียนใช้เขียนลงในเปลือกไม้ (Birch Bark), เวลานี้ ยังมีคัมภีร์เหล่านี้ อยู่ที่พิพิธภัณฑ์แห่งกรุงปารีสและเลนินกราด.

ตัวอักษรที่ถ่ายออกมาจากอักษรเซมิติคครั้งแรกนั้น ถูกคัดแปลงเรื่อย ๆ มาตามกาลสมัย และประเทศอินเดียเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล มีความเป็นอยู่แยกกัน และติดต่อกันได้โดยยาก. โดยเหตุนี้ รูปร่างของอักษรทางฝ่ายเหนือจึงปรากฏว่ามีรูปเป็นเหลี่ยม เพราะใช้เขียนบนเปลือกไม้หรือกระดาษที่ทำจากเปลือกไม้, ทางอินเดียฝ่ายใต้ ถูกคัดให้มีรูปกลม เพราะใช้เขียนบนใบไม้ สำหรับอักษรพราหฺมี ซึ่งเคยใช้จารึกภาษาปรากฤตในสมัยอโศกนั้น คงใช้กันอยู่แต่ในอินเดียฝ่ายเหนือ และกลายเป็นอักษรเทวนาครีที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ส่วนอักษรคฤนธ์ ก็กลายเป็นอักษรอินเดียฝ่ายใต้ ถ่ายทอดออกตลอดมาเป็นอักษรลังกา และอักษรของชนชาติในแหลมทองนี้ คือ มอญ ขอม พม่า ไทยใหญ่ ไทยน้อย. ส่วนอักษรไทยปัจจุบันนี้ ก็ได้สืบเนื่องมาจากอักษรอินเดียทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้รวมกัน เหตุนี้ จึงมีรูปเป็นเหลี่ยมและไม่ได้เขียนซ้อนตัวเหมือนอักษรชนชาติอื่นในแถบเดียวกัน.

อักษรศาสตร์วรรณคดี ในหมู่ชนชาติอนารยะสมัยดึกดำบรรพ์ นั้นยังไม่เจริญพอที่จะมีการศึกษาประเภทนี้, แม้ในพวกหมู่คราวิเดียน

ก่อนหน้าอารยันเข้ามา ก็คงมีเพียงมนต์หรือคาถาสั้น ๆ ง่าย ๆ
สำหรับการบูชาบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น.

ในยุคอารยันเข้าอินเดีย ชนชาตินี้มีนิสัยเป็นนักรบและท่องเที่ยว ย่อมได้รู้ได้เห็นและรับเอาวิธีการของพวกอื่นมารวมกับของตน จึงมีสิ่งที่คุณจะต้องรู้ต้องจำมากกว่า. พวกที่ทำหน้าที่เป็นพระหรือผู้สั่งสอนของหมู่ ก็จำเป็นต้องมีงานมากในการรวบรวมร้อยกรองขึ้นเพื่อสะดวกแก่การศึกษาและสั่งสอน. ครั้นมาถึงสมัยร้อยกรองพระเวทขึ้นแล้ว ก็นับได้ว่าพวกนี้มีการศึกษาชั้นอักษรศาสตร์และวรรณคดีได้แท้. ในยุคฤคเวท ได้รวบรวมบทสวดท่องบูชาอันวอนซึ่งจำสืบทอดมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งเป็นการสะสมอยู่ในตัวแล้ว มาร้อยกรองให้เป็นหมวดหมู่เรียบร้อยขึ้น เรียกว่าฤคเวท. ในขั้นนี้ น่าจะกล่าวได้ว่ามีความรู้ในทางอักษรศาสตร์ถึงกับประพันธ์กาพย์กลอนปนอยู่บ้าง. คัมภีร์นี้ นับว่าเป็นคัมภีร์แรกที่สุดของวรรณคดีและศาสนาแห่งชมพูทวีป ชาวยุโรปถือกันว่าเป็นชิ้นเอกแห่งโบราณคดี อันแสดงถึงความ เป็นอยู่ นิสัย ความรู้ ความเชื่อและอื่น ๆ ที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งจะหาจากคัมภีร์อื่นไม่ได้เลย.

ในยุคต่อมา เมื่อพวกพระและประชาชนเกิดความเห็นกว้างขวางแตกแยกกันออกไป หรือนับถือพระเจ้าต่างองค์กันขึ้น ก็เกิดแยกนิกาย. พราหมณ์หรือพระบางพวก ได้ร้อยกรองเวทใหม่เพียงเพื่อมิให้ชื่อว่าถือร่วมกัน หรือเพื่ออย่างอื่นบางประการ โดยคัดเลือกเอาข้อความบางเรื่องบางตอนจากฤคเวทนั่นเอง มาปรับปรุงขึ้นใหม่ มิให้ชื่อว่าถือร่วมกัน หรือเพื่ออย่างอื่นบ้างบางประการ โดยคัดเลือกเอาข้อความ

สำหรับเป็นคัมภีร์ของพวกตน ๆ แต่งเติมให้ตรงตามความมุ่งหมาย
ของตนยิ่งขึ้น เรียกว่าชุธเวทและสามเวท นับได้ว่า วรรณคดีได้
ก้าวหน้าไปอีกตอนหนึ่ง. ระยะเวลาระหว่างฤกเวทและ ๒ เวทหลัง
ห่างกันกว่า ๑๐๐ ปี.

ต่อมาในยุคพราหมณะ^๑ ความรู้ทางอักษรศาสตร์ได้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น
อีก ถึงกับมีการแต่งตำราอธิบายศัพท์ อธิบายความหมาย การ
ออกเสียง ไวยากรณ์ และคัมภีร์ประกอบในการศึกษาพระเวทอีก
หลายชนิด. และในยุคนี้เองได้เกิดอรรถพจนานุกรมขึ้น พระเวทหลังนี้
ส่วนมากเป็นมนต์ หรือวิธีจะป้องกันและทำลายศัตรู แต่ก็มีเนื้อ
ความแห่งพระเวทเก่ารวมอยู่ด้วยไม่น้อย รวมเป็น ๔ เวท. เวท
ทั้ง ๔ นี้ ถือกันว่าเป็นคำ สรุติ คือได้ยืมมาจากพราหม เป็นคัมภีร์
ศักดิ์สิทธิ์. พวกพราหมณ์เชื่ออย่างนี้ และเชื่อกันว่า ภาษาของ
พวกเขาคือสัสถฤต ก็รับจากเทวดา ตัวอักษรที่เรียกกันว่า พุราหุมิ
หรือเทวนาครี ก็มาจากเทวดา ถึงกับยกขึ้นอวดอ้างทับถมพวกอื่น
จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า พวกพราหมณ์ย่อมเคารพในการศึกษา
วรรณคดีและเหยียดผู้อื่นด้วย. ในตอนท้ายแห่งยุคพราหมณะนี้ มี
การร้อยกรองคัมภีร์สำหรับผู้อุปาส์ศึกษาโดยเฉพาะ เรียกว่าคัมภีร์
อาร์ณยกะ.

๑. ยุคอรรถฤกธา ตัวบทเรียก สหิตา อรรถฤกธาเรียกพราหมณะ ในคัมภีร์หนึ่ง ๆ มี ๑
พราหมณะบ้าง ๒ พราหมณะบ้าง.

ต่อมา ในยุคอุปนิษัต พวกพราหมณ์ได้รื้อกรองคัมภีร์อุปนิษัต ขึ้น ว่าด้วยเรื่องอาดมัน อันมีหลักว่าอาดมันน้อย ๆ ของคนหนึ่ง ๆ นั้นแยกออกมาจากปรมาตมัน คือพรหมหรือสภาพความจริงอันเป็นอยู่เองประจำสากลจักรวาล. ผู้ใดประจักษ์ความจริงอันมีอยู่อย่างไร ในอาดมันทั้ง ๒ นี้แล้ว ย่อมบริสุทธิเข้าร่วมกับปรมาตมันหรือพรหม เรียกว่า " โมกษะ " ไม่กลับมาเกิด แก่ ตาย อีกต่อไป. และในปลายยุคนี้เอง ฤชีวลมิกิ ได้ประพันธ์วรรณคดีชิ้นเอกเรื่องรามายณะขึ้น (ยังไม่จบบริบูรณ์แท้) ได้กล่าวถึงพระรามเป็นเพียงวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ผู้หนึ่งเท่านั้น มิได้กล่าวว่าเป็นอวตารของพระวิษณุเป็นเจ้า ต่อมาภายหลังจากพุทธกาลราวศตวรรษที่ ๑ ก็เกิดกาพย์วรรณคดีที่เป็นชิ้นเอก ในทั้งทางอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ธรรมจรรยา และอื่น ๆ ของอินเดียขึ้นอีก เรียกว่า กาพย์มหาภารตะ นิยมกันว่า เป็นวรรณคดีที่เด่นมาจนถึงทุกวันนี้, ถือกันว่าใครท่องได้มาก ก็ได้บุญมาก เพราะเต็มไปด้วยคติและสุภาษิตปลุกใจ. กาพย์นี้เค้าเรื่องเดิมเป็นเรื่องรบพุ่งของพวกกษัตริย์โพรพและปาณฑพโบราณ ในสมัยที่พวกอารยันยกเข้ามาตั้งอยู่ในแถบกุรุ แม้จะเป็นเรื่องเกิดก่อนพระเวท แต่ก็เพิ่งได้รับการรื้อกรองขึ้นเป็นเรื่องราวในยุคหลังพุทธกาล ส่วนรามายณะ แม้เป็นเรื่องเกิดทีหลังมหาภารตะ แต่ได้ถูกรื้อกรองขึ้นตั้งแต่ในยุคพราหมณะ ก่อนพุทธกาล.

การศึกษาอบรม เมื่อพวกอารยันเข้ามาในอินเดียนานจนเกิดการแบ่งชั้นวรรณะกันเด็ดขาด มิใช่แต่เพียงตามหน้าที่การงานนั้น

การศึกษาซึ่งเนื่องกับวรรณะอยู่แล้ว จึงถูกแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดด้วย. กษัตริย์ พราหมณ์ ไวศยะ ๓ วรรณะนี้ ได้รับการศึกษาอักษร-ศาสตร์ตามควรแก่ความต้องการของวรรณะและส่วนตน ส่วนพวก ศูทรมิได้รับการศึกษาเลย. กุลบุตรผู้เยาว์วัยแห่งวรรณะทั้ง ๓ จะถูกส่งไปเรียนอักษรสมัย ซึ่งเป็นประเภทสามัญศึกษา กับพราหมณ์ ผู้เป็นอาจารย์ มีธรรมเนียมสวมเส้นด้ายศักดิ์สิทธิ์ชโยปวีตให้แก่ศิษย์ ถือว่าเท่ากับเป็นการเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่งก่อนแล้วจึงเรียน. เมื่อเรียนอักษรศาสตร์เบื้องต้น รวมทั้งไตรเวทจนพอแก่ความต้องการ หรือ จนจบแล้ว ต่อจากนี้จึงรับการศึกษาอย่างวิสามันยนุโลมตามสมควร แก่วรรณะของตน.

วิสามันยุศึกษาสำหรับพวกกษัตริย์คือวิชายุทธวิธี ให้มีความชำนาญในการใช้อาวุธ รวมทั้งการฝึกฝนอบรมน้ำใจให้รักเกียรติของความเป็นนักรบที่ดี ด้วยการอดทนและชื่อเสียงเป็นต้น ตำนานประเภทนี้ จะศึกษาทราบได้เป็นอย่างดีและพิสดารจากกาพย์คดีเช่น มหาภารตะ. สำหรับยุทธวิธีและการใช้อาวุธ ปรากฏว่ามีศิลปะไม่แพ้สมัยปัจจุบันนี้ แปลกกันก็ต่างสมัยและอาวุธต่างชนิดกัน เท่านั้น ข้อสำคัญที่น่าสนใจก็คือ คนในสมัยนั้นได้ค้นคว้าเลือกหาจนพบวิธีที่ดีที่สุด และฝึกฝนจนชำนาญที่สุด ที่คนสมัยนี้ไม่เคยทราบ และคิดว่าจะทำได้ถึงปานนั้น ทั้งนี้เพราะเขาตั้งใจฝึกฝนกันอย่างจริงจัง. เมื่อพูดถึงการรักเกียรติยศและความอดทน ระเบียบการนอน " ธนูปิฐะ " จะเป็นอุทาหรณ์อันหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นทราบน้ำใจของพวกเขา

กษัตริย์ว่า จะต้องได้รับการอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี. คือเมื่อนักรบคนใดถูกศรปักเต็มตัว แนใจว่าไม่มีทางรอดหรือควรจะตายด้วยเหตุผลอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว เขาจะไม่ยอมให้ถอนลูกศรออกจากตน แม้แต่ลูกเดียว จะขึ้นนอนเหนือเตียง ๆ หนึ่ง จนกว่าจะหมดลมหายใจไปในขณะที่มีผู้ซ่องสรรเสริญอยู่รอบเตียง. การทำเช่นนี้เป็นเกียรติยศอย่างสูง ไม่ถือกันว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่แพ้ แม้ว่าผู้นั้นจะเป็นฝ่ายแตกพ่ายย่อยยับ เขาเปลื้องข้อควรตำหนิออกจากตนได้สิ้นเชิงด้วยการทำอย่างนี้ คล้ายกับวิธีฮาราจิริของญี่ปุ่นในบัดนี้. วิธีนี้ยอมแสดงว่า พวกกษัตริย์นิยมฝึกตนเองทั้งส่วนกายและใจเป็นอันมาก. สำหรับความซื่อตรงต่อขนบธรรมเนียมก็นับว่าถึงขีด เช่น เมื่อแตรพักรบเวลาเย็นเป่าขึ้น ต่างฝ่ายต่างจะหยุดการรบกันจริง ๆ คุณนักเรียนถูกครูสั่งให้วางปากกาในห้องเรียน แม้ว่าขณะนั้นฝ่ายตนกำลังได้เปรียบหรือเสียเปรียบก็ตาม. กลางคืนไม่ต้องมีกองเฝ้ายามหรือลาดตระเวนเพื่อป้องกันศัตรูลอบสังหารเวลาหลับ นี่แสดงว่า การศึกษาอบรมใจของนักรบในสมัยนั้นต้องสูง จึงเป็นนักรบที่แท้จริงและเป็นศรีแก่แว่นแคว้นของตน. ในยุคหลัง สำหรับกษัตริย์บางแคว้นซึ่งเป็นแคว้นน้อย ๆ ปกครองโดยสามัคคีธรรม มีแสนยานุภาพไม่มาก ต้องมีการอาชีพ เช่น ทำนาค้าขาย จึงต้องมีการศึกษาด้านนี้ด้วย.

วิสามันศึกษาสำหรับพวกพราหมณ์ คือการศึกษาจนแตกฉานในไตรเวทและคัมภีร์อุปกรณอันเรียกว่าเวทาค์ ต่อจากนั้น ถ้าจะ

เป็นพราหมณ์คฤหัสถ์ผู้ประกอบพิธี ก็ฝึกฝนการประกอบพิธีนา-
ประการให้ถูกต้อง. ถ้าจะเป็นนักบวชประเภทเร่ร่อน (ปริพาชก)
ก็ศึกษาส่วนที่เป็นปรมาัตถ์ของพระเวท เช่นเวทानตะแห่งอุปนิษัต
ในยุคอุปนิษัตเป็นต้น ถ้าจะอยู่ป่าก็ต้องศึกษาคัมภีร์อาร์ณยะด้วยเป็น
พิเศษ.

ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า คัมภีร์อักษรศาสตร์และวรรณคดี
ย่อมค่อย ๆ เกิดมีมากขึ้นตามลำดับเป็นยุค ๆ เพราะฉะนั้น ในยุค
หนึ่ง ๆ จะมีคัมภีร์สำหรับศึกษามากน้อยเพียงไร พึงทราบตามข้อความ
ที่กล่าวแล้ว ในตอนว่าด้วยอักษรศาสตร์และวรรณคดีนั้น ๆ. สำหรับ
พราหมณ์คฤหัสถ์ที่เป็นพลเมืองตามธรรมดาทั่วไป ย่อมไม่อาจศึกษา
ได้ถึงที่สุดตามที่เรียกร้องกันว่า " ถึงฝั่งแห่งเวท " และยังคงแบ่งมา
ฝึกฝนการอาชีพ เช่นทำนาหรือเลี้ยงสัตว์เป็นต้นอีกบ้าง คงเป็น
พราหมณ์ในฐานะที่ตนมีกำเนิดเป็นพราหมณ์ทั้งบิดาและมารดาเป็นส่วน
สำคัญตามลัทธิแห่งการถือวรรณะ.

โดยย่อที่สุด จะแบ่งพราหมณ์ออกได้เป็น ๒ พวก คือ
พราหมณ์สมณะ และพราหมณ์คฤหัสถ์ เหตุนี้ การศึกษาจึงต้อง
แตกต่างกันตามหน้าที่การงานเป็นธรรมดา. ในยุคแรก ๆ พวก
พราหมณ์ยังไม่มากจนเหลือเฟือ เกียรติยศและความเป็นอยู่ก็สูง
ครั้นต่อมาภายหลัง ๆ เมื่อพราหมณ์มีมากขึ้น ก็เปลี่ยนแปลงไป
การศึกษาของพวกพราหมณ์ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย. ในยุคพุทธกาล
ปรากฏว่ามีพราหมณ์ที่เป็นพลเมืองธรรมดาทำนาเป็นอาชีพเป็นอันมาก

แต่ที่ปรากฏว่าได้รับยกย่องให้เป็นผู้ปกครองนครก็มี เช่น โสณทัณฑ-
พราหมณ์ครองนครจำปา เป็นต้น.

สำหรับวาระไวยะ ไม่ปรากฏว่ามีวิสามัญศึกษาเป็นกฎเกณฑ์
อย่างไร คงเป็นเพียงการอบรมหน้าที่การงานของตน ๆ ไปในตัว
ตามที่ตนหรือสกุลของตนได้ยึดถือเอาเป็นอาชีพเท่านั้น.

๑. โสณทัณฑสูตร ที. สී. ๘/๑๔๒.

(๔) ลัทธิและประเพณี

ลัทธิและประเพณี

สำหรับเรื่องราวบางเรื่องซึ่งกำลัง จะแยกให้ชัดเจนไปว่า
อย่างไรเรียกลัทธิ อย่างไรเรียกประเพณีนั้นเป็นการยาก, เพราะฉะนั้น
ในที่นี้จะได้กล่าวรวมกันเป็นเรื่องเดียวกัน เรียกว่า ลัทธิประเพณี ผู้
ศึกษาพึงพึงตนเองว่า ในเรื่องหนึ่ง ๆ นั้น ส่วนไหนเป็นลัทธิ ส่วน
ไหนเป็นประเพณี หรือเป็นทั้ง ๒ อย่างตามความเห็นของตน. การ
ทำเช่นนี้ดีกว่าที่จะแยกออก แต่ก็ยังเกี่ยวพันกันอยู่นั่นเอง เพราะยัง
ไม่มีหลักตายตัวสำหรับความหมายของ ๒ คำนี้.

การที่นำลัทธิหรือประเพณีบางอย่างมากล่าวไว้ในที่นี้บ้าง ก็เพื่อ
เป็นเครื่องประกอบช่วยให้ยังสันนิษฐานทราบซึ่งถึงอุปนิสัยใจคอและ
ความเป็นอยู่ของชนในสมัยโบราณนั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น เพราะการเข้าใจ
ถึงอุปนิสัยใจคอ ทำให้มองเห็นภาพที่ใกล้ความจริงของบุคคล หรือ
สิ่งที่กล่าวถึงในยุคนั้น ๆ ยิ่งขึ้น.

การถือชั้นถือพวก ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนว่าด้วยประชาชน
ว่า เมื่อพวกอริยกะรบชนะพวกดราวิเดียนแล้วลุกไปให้ร่นถอยลงไป
ทางใต้ แต่คงกักบางพวกเอาไว้เป็นคนใช้หรือกรรมกรของตน
อีกส่วนหนึ่ง เป็นมูลให้เกิดพวกที่เป็นทาสเชลยและมีโซ่ทาส มี
เกียรติและลัทธิไม่เท่ากันขึ้น. พวกอริยกะซึ่งไม่มีลัทธิถือชั้นวรรณะ
มาแต่ก่อน ก็มีการถือวรรณะขึ้นโดยลำดับ ครั้งแรกแยกกันเพราะ

หน้าที่การงาน ภายหลังเพราะความคิดเห็นและคำสั่งสอนของพวก
นักบวช จึงมีวรรณะ ๔ พวก คือ กษัตริย์ พราหมณ์ ไวศยะ
ศูทรขึ้น และแยกกันโดยชนชั้นวรรณะอย่างเด็ดขาด. ครั้นมาถึงสมัย
ที่มีการถือพระเป็นเจ้าผู้สร้างสิ่งทั้งปวง เช่นพระพรหมขึ้นในพวกนี้
นักบวชได้สอนว่า พวกกษัตริย์ถูกสร้างขึ้นด้วยแขนของพระพรหม
เพื่อเป็นผู้ป้องกันด้านทาน. พวกพราหมณ์ถูกสร้างขึ้นด้วยปากของ
พระพรหม เพื่อเป็นผู้สั่งสอนหรือเป็นพระ. พวกไวศยะถูกสร้างขึ้น
ด้วยกระเพาะของพระพรหม เพื่อประกอบกรอาชีพเลี้ยงดูประเทศ
ชาติ, และพวกศูทรถูกสร้างขึ้นด้วยเท้าของพระพรหม เพื่อรับใช้
พวกอื่นด้วยงานหนักทั้งปวง. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการ
ส่งเสริมการถือวรรณะให้ขึ้นไปยิ่งขึ้น ในที่สุดพวกวรรณะสูงถือตัว
จนถึงกับไม่ยอมกินร่วมสมรสร่วมกับพวกวรรณะต่ำเป็นอันขาด และถือ
ว่าพวกศูทรเป็นพวกต่ำที่สุด กษัตริย์และพราหมณ์เป็นพวกสูงที่สุด
ไวศยะเป็นพวกชั้นกลาง. อาหารหรือเครื่องใช้ที่พวกต่ำมาจับต้องแล้ว
พวกสูงไม่ยอมบริโภคใช้สอยอีกต่อไป ต้องทิ้งเสีย. เด็ก ๆ ก็
ได้รับการอบรมให้รู้สึกเช่นนี้มาแต่กำเนิด ดังที่หลงเหลืออยู่ในปกรณ์
ของฝ่ายเราบ้างว่า เมื่อพระพุทธโฆษะเป็นเด็กเคยโกรธผู้เอาอาสนะ
ของตนไปนั่งเป็นต้น.

ยังมีอีกบางพวก คือพวกจันทาลและปุกกสะ ซึ่งนับว่าอยู่
นอกความรู้ของประชาคมเสียทีเดียว พวกนี้เกิดจากสตรีพราหมณ์
หรือไวศยะซึ่งละเมิดจาริตหรือประเพณี ไปสมสู่กับพวกศูทรจนมีบุตร

ขึ้น จึงเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไปทุกชั้น. ในสมัยที่การถือวรรณะ
เป็นไปอย่างแก่กล้า แม้การพบปะกับคนพวกนี้ ก็ถือกันว่าเป็น
อวมงคลอย่างยิ่งเสียแล้ว บางพวกถือว่าตื่นเช้าขึ้น ถ้าได้เห็นคน
พวกนี้สักคนหนึ่งเป็นครั้งแรก ไม่ต้องถึงกับถูกเนื้อตัวกัน ก็เป็นอันว่า
วันนั้นทั้งวัน จะเป็นวันที่โชคร้ายที่สุด, พวกนี้มีภาษาพูดและขนบ
ธรรมเนียมของตนเอง จนเป็นที่สังเกตของพวกอื่นโดยไม่ต้องบอก
กันตรง ๆ โดยมากเขาไม่น้อยใจหรือโกรธเคืองพวกวรรณะสูงเลย
เพราะความเคยชินกันมานาน. ถ้าว่าเรื่องของพวกแปรตแปลก ๆ ที่
กล่าวไว้ในบางแห่ง เป็นเพียงเรื่องของคนต่ำทรามพวกหนึ่งแล้ว
ก็น่าจะได้แก่คนพวกนี้, ในปัจจุบันนี้ก็ยังมิเหลือสืบสายกันมา เรียก
ว่า " พวกที่แตะต้องไม่ได้ " (Untouchable), แต่คงจะแปลกกับ
บรรพบุรุษของพวกเขาเองในครั้งโบราณ.

สำหรับพวกกษัตริย์กับพราหมณ์นั้น ยากที่จะกล่าวได้ว่าพวก
ใดสูงกว่า เพราะต่างก็มีเหตุผลด้วยกัน และต่างก็อยากเป็นพวก
สูงด้วยกัน. แต่อย่างไรก็ดี เราอาจสันนิษฐานได้ว่า อาจปลัด
กันสูงปลัดกันต่ำตามความนิยมของประชาชน เช่นในสมัยที่มหาชน
นับถือพระพรหมผู้สร้างเป็นใหญ่ที่สุด พวกพราหมณ์ก็ได้รับเกียรติ
อันสูง ในฐานะเป็นเชื้อวงศ์มาจากพระพรหม และเป็นพวกเดียวที่มี
ความรู้สั่งสอนพวกอื่นได้ทุกคน, พวกพราหมณ์สอนได้กระทั่งถึง
ยุทธวิธี. ครั้นถึงสมัยที่พระพรหมตกต่ำไป เกิดนิยมในพระวิษณุ
เป็นเจ้าขึ้นแทน และกลายเป็นพระเจ้าผู้สร้างสิ่งทั้งปวงแทนพระพรหม

ไป พวกกษัตริย์ก็ได้รับเกียรติศักดิ์สูงอย่างเดิม ส่วนพวกพราหมณ์ซึ่งเป็นองค์พระพรหมก็ลดลงมา, ในบางสมัย กษัตริย์บางองค์ถูกยกขึ้นเป็นอวตารของพระวิษณุเป็นเจ้า เช่น พระราม พระกฤษณ์, พวกที่สืบเชื้อสายมาก็มีเกียรติในฐานะสืบสายมาจากพระเป็นเจ้าเป็นต้น.

ในสมัยดึกดำบรรพ์ทีเดียว ก่อนแต่มีการรู้จักและนับถือพระเป็นเจ้าที่เป็นตัวตนคนเรา พวกอริยกะนับถือดวงอาทิตย์เป็นที่พึ่งต่อมา มีการถือว่าดวงอาทิตย์นั้นเป็นสิ่งที่เทพประจำ และสมสู่กับผู้อื่นมีบุตรก็ได้ พวกกษัตริย์จึงชอบอ้างตัวเองว่าเป็นอาทิตย์วงศ์ พร้อมกับที่พวกพราหมณ์อ้างตัวเองว่าเป็นวงศ์พระพรหม เป็นการอวดอ้างให้เสมอกัน. อีกอย่างหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า สุดแต่ความนิยมของมหาชนนั้น ๆ เป็นใหญ่ เพราะมหาชนมักถือไม่เหมือนกัน และพร้อมกัน. แต่อย่างไรก็ตาม พวกกษัตริย์กับพวกพราหมณ์ไม่รังเกียจที่จะคบหาสมาคมกันมาจนทุกวันนี้ แต่ถ้าจะกล่าวถึงอิทธิพลที่เกี่ยวกับจิตใจแล้ว ต้องนับว่าพวกพราหมณ์อยู่เหนือวรรณะอื่นทั้งหมด เหตุว่าวรรณะอื่นยอมส่งบุตรหลานของตนไปโรงเรียนอักษรสมัยเป็นเวลาแรมปีในสำนักของพราหมณ์ ความเคารพนับถือในระหว่างศิษย์กับอาจารย์ย่อมติดสันดานมาแต่เล็ก ยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้โดยง่าย, และการสั่งสอนทั่วไป การประกอบพิธีบวงสรวง และรับทักษิณาของโลก ก็ถูกอุปโลกน์ให้เป็นของพวกพราหมณ์จนกลายเป็นลัทธิติดตัวมาเสียแล้ว ในฐานะของพวกพราหมณ์จึงตกต่ำลงมิได้โดยง่ายด้วยเหตุนี้.

ประเพณีเบ็ดเตล็ด ประเพณีเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็มีอยู่ เป็นอันมาก ที่จะให้การศึกษาทราบถึงนิสัยของคนในยุคนั้น แต่จะยกมากล่าวเฉพาะบางอย่าง ดังต่อไปนี้ :-

ประเพณีการสมรส วรรณะสูงนิยมสมรสกันกับวรรณะสูงด้วยกัน แต่ยังมีการผ่อนผันเป็นพิเศษว่า กษัตริย์เป็นบุรุษสมรสกับสตรีวรรณะต่ำ เช่น หญิงตักน้ำ ช่างสาน คนปลูกดอกไม้ หรือแม่ครัว เมื่อมีบุตรเกิดขึ้น บุตรนั้นยังไม่สิ้นเชื้อกษัตริย์ ยังมีส่วนแห่งวรรณะสูง* ถ้าวรรณะสูงเป็นสตรีสมรสกับวรรณะต่ำ บุตรเป็นอันสิ้นเชื้อวรรณะสูง, พวกอริยกะพวกแรกที่เข้ามา ไม่เคยถือวรรณะนี้มาก่อน จึงสมรสกับพวกมีลักษณะหรือดราวิเดียน (เช่นเรื่องราวที่ว่าสักกะสมรสกับนางสุชาดาธิดาพวกอสูร*), สัตว์ของตนกลายเป็นไปแล้วก็จริง แต่ยังคงนับเป็นพวกอริยกะ และยังนับพวกนี้เป็นวรรณะกษัตริย์อย่างสมบูรณ์ก็มีเป็นจำนวนมาก. โดยนัยนี้ จะพอสังเกตเห็นได้ว่า การสมรสที่นิยมถือฝ่ายบิดาเป็นหลักนั้น ได้มีมาแต่ครั้งศึกดาบรพแล้ว จนกระทั่งถึงทุกวันนี้.

ประเพณีเผาศพ พวกอริยกะเดิมถือว่าวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง จะต้องนับถือและติดต่อกันให้เหมาะสม เพื่อให้วิญญาณได้มีโอกาสลอยขึ้นสู่สวรรค์รวมอยู่ในถิ่นของพระเป็นเจ้า และเพื่อให้วิญญาณนั้นหมดที่อาลัย หรือหมดเชื้อโยในโลกลี้ จึงมีวิธีเผาศพนั้นเสีย แทนการทิ้ง หรือ

๑. เรื่องวิฑูทกะ ใน ธรรมปทกฐกถา ภาค ๓. ๒. เรื่องสักกะ ใน ธรรมปทกฐกถา ภาค ๒

ฝั่งและเก็บไว้. ประเพณีนี้ ชาวอินเดียได้นำไปสอนในที่ทุกแห่งที่ พวกตนแพร่หลายไปถึง เช่นทางแถบแหลมทอง. ในอินเดียแม้ใน สมัยที่หมดความเชื่อเรื่องวิญญาณขึ้นสวรรค์กันแล้ว เช่นสมัยพระ พุทธองค์ปรินิพพานเป็นต้น ก็ยังคงใช้เผาศูณัณเฑาะอยู่ทั้งเป็นวิธีที่ถูก อนามัยสมหลักวิทยาศาสตร์แผนใหม่อยู่ไม่น้อย.

ประเพณีเมื่อเกิดมีคนงาม ตามที่กล่าวไว้ในอรรถกถา มี ประเพณีเจือกฐบางอย่าง ที่น่าสนใจในความคิดเห็นของคนในยุคนั้น ถือว่าสตรีที่มีรูปสวยที่สุด ต้องเป็นของกลาง โดยให้หญิงนั้นเป็น นครโสเภณี. ทั้งนี้เพื่อตัดความยุ่งยากอันเกิดจากแย่งชิงเบียดเบียน และไม่ให้หวังไว้เฉพาะคนเดียว เรื่องนี้ส่งถึงอุปนิสัยและกุศโลบาย ของคนในสมัยเมื่อ ๒๕ ศตวรรษมาแล้วว่า มีอยู่อย่างน่าอัศจรรย์ เพียงไร. นางโสเภณีประเภทนี้ ไม่ถูกเหยียดหยามว่าเลวทราม ปรากฏว่ามีปราสาทคือตึกหลายชั้นอย่างงดงามสำหรับอยู่ มีผู้คนบำว- ไพร่เป็นบริวาร และเป็นที่นิยมของพระราชาและมหาเศรษฐี.

ประเพณีเกี่ยวกับผ้าข้อมผ้า ผ้าที่ข้อมน้ำฝาดคร่ำดำนั้น เป็นเครื่องหมายแห่งความไม่ไยดีต่อความสวยงาม ใช้นุ่งห่มกันใน วงบรรพชิตบางพวก เช่นพวกที่เรียกว่าภิกษุ ทั้งก่อนพุทธกาล และ ในพุทธกาล, พวกพรานและชาวประมง, และพวกที่กำลังเป็นทุกข์ หรือไว้ทุกข์แก่ผู้ตาย. อรรถกถาเล่าว่า ผู้ไว้ทุกข์จะนำศพไปเผา จะ นุ่งห่มผ้าข้อมฝาดสีหม่น ผู้หญิงสยายผมยุ่งเหยิง เอาฝุ่นสีแดงโรย ตัว ร้องไห้ถือคบไฟพากันไปเผา.

เท่าที่จะนำลัทธิและประเพณีบางอย่างมาแสดง พอเป็นตัวอย่างใน
ที่นี้ พอที่จะแสดงให้เห็นว่า อุปนิสัย ความนึกคิด และความเป็น
อยู่ในยุคนั้นแตกต่างกับยุคนี้มาก. การศึกษาพุทธประวัติในบทต่อ ๆ
ไปนี้ จำเป็นที่จะต้องมีการอ้างเรื่องราวต่าง ๆ มาประกอบ และ
สันนิษฐานข้อความบางประการอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น นักศึกษาจึงควร
กำหนดโดยรอบคอบ.

(๕) ศาสนาและวัฒนธรรม

ศาสนา

แม้ว่าในอินเดีย จะมีศาสนาหลายลัทธิก็ตาม แต่อาจสรุปหลักเป็นหัวข้อได้เป็น ๔ ประเภท คือ :-

- ก. ประเภทที่ถือธรรมชาติ เป็นสรณะ.
- ข. ประเภทที่ถือเทวดาหรือพระเป็นเจ้า เป็นสรณะ.
- ค. ประเภทที่ถือการประพฤติศีลและวัตร เป็นสรณะ.
- ง. ประเภทที่นิยมการรู้หลักปรัชญา เป็นหลักแห่งการพ้นทุกข์.

และพึงทราบว่า บางศาสนาอาจมีหลักเหล่านี้คละรวมกันอยู่ถึง ๒ หรือ ๓ ประเภทก็ได้ และทั้งบางประเภทต่างก็เป็นเหตุผลของกันและกัน เช่นการประพฤติวัตรบางประการ เป็นเหตุให้เห็นปรัชญา เช่น พุทธศาสนา มีทั้งศีลและวัตร และหลักปรัชญาที่เป็นเครื่องดับอวิชชา จะชี้แจงย่อ ๆ ตามประเภท ดังต่อไปนี้ :-

ก. ประเภทถือตามธรรมชาติเป็นสรณะ ได้แก่ถือฟ้า อากาศ ไฟ ภูเขา ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์และอื่น ๆ ซึ่งเป็นธรรมชาติด้วยกัน เป็นสรณะ ทำความมั่นใจเบาใจให้แก่ตน. ลัทธินี้กล่าวได้ว่าเป็นลัทธิแรกที่สุด ที่มนุษย์ในโลกรู้จักนับถือ เพราะเป็นลัทธิที่เกิดขึ้นตามสัญชาตญาณแห่งมนุษย์ในสมัยที่ยังเป็นอนารยะ ไม่มีความรู้อะไรสูงไปกว่าความเข้าใจว่า สิ่งที่ควรนับถือก็คือสิ่งที่น่ากลัวที่สุด หรือที่ดูเหมือนกำหนดความเป็นความตายของตนไว้.

ฟ้า อากาศ ไฟ และภูเขา เหล่านี้เป็นของน่ากลัว แสดงภาวะ และอาการต่าง ๆ คนเหล่านั้นขาดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งนั้น ๆ จึง ไม่เข้าใจว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร ครั้นต่อมาในสมัยที่รู้จักใช้ไฟเป็น ประโยชน์แก่ชีวิตแล้ว ก็ยังเพิ่มความนับถือขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ในฐานะ เป็นสิ่งมีคุณซึ่งขาดเสียมิได้.

ต้นไม้ใหญ่ครึ้มบางต้น เมื่อเข้าไปภายใต้ ย่อมเกิดความรู้สึกรู้สึก ขึ้นแปลก ๆ และมักมีเหตุบางอย่างที่น่าอัศจรรย์ และเล่าลือกัน ต่อไปจนเกิดความนิยมนับถือ, เมื่อดวงถึงสมัยที่ถือพระเป็นเจ้า หรือเทวดาอันเป็นตัวเป็นตนขึ้นแล้ว ต้นไม้ชนิดใดซึ่งสอนกันว่า เนื่องด้วยเทวดานั้น ๆ โดยอาการอย่างนั้น ก็พลอยได้รับการนิยมนับถือไปด้วย เช่น ต้นอโศก ต้นกะเพรา ๆ ล ๆ, มีวิธีเช่นสรวงบูชา ต่าง ๆ แม้การบูชากองไฟก็รวมอยู่ในประเภทนี้.

ลัทธิเช่นนี้ได้เกิดขึ้น และถือกันมาแล้วตั้งแต่ยุคพวกดราวิเดียน และโกลาเรียน หรืออื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ก่อนตามมากตามน้อย, และพึง เข้าใจว่า แม้ส่วนอื่นของโลกในยุคเดียวกันนั้น ต่างก็ได้ถือลัทธิ อันเกิดตามสัญชาตญาณนี้ด้วยเหมือนกัน แม้ในทุกวันนี้ ก็ยังมีลัทธินี้ เหลืออยู่โดยประปรายทั่ว ๆ ไป, แม้ในพวกพุทธมามกะบางส่วน ที่ขาดการศึกษา ก็ยังถือลัทธินี้เกือบนอน้อย.

ข. ประเภทถือพระเป็นเจ้าเป็นสรณะ ในหมู่ชนพวกที่ถือ ธรรมชาติ เช่น ไฟ น้ำ ภูเขา ๆ ล ๆ เป็นสรณะนั่นเอง ต่อมา ได้เกิดความคิดความเห็นใหม่ ๆ ขึ้นต่อไปว่า สิ่งเหล่านั้นมีอำนาจ

ศักดิ์สิทธิ์ ก็เพราะมีผีหรือพระเจ้าสิงประจำอยู่ใน สาระสำคัญ อยู่ที่ผีหรือพระเจ้าต่างหาก ไม่ใช่ลำพังไฟภูเขา ฯลฯ นั้นเลย ควรจะบูชาหรืออ่อนน้อมต่อพระเจ้านั้น ๆ โดยตรง.

ต่อมาถึงสมัยที่จะทำรูปร่างของพระเจ้าขึ้นบูชา ก็เกิดการหาหรือกันขึ้นในพวกนักบวชหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายศาสนา ในที่สุดก็ยุติกันได้ว่า พระเจ้าองค์นั้นมีรูปร่างอย่างนั้นอย่างนี้เป็นต้น เพราะไม่มีใครรู้อะไรดีไปกว่านักบวช. ต่อมาพระเจ้าองค์เล็กองค์น้อยก็มีรูปร่างด้วยกันหมด ถึงกับถูกจัดให้เป็นวงศ์สกุลและมีประวัติอย่างพิสดาร เรื่องราวนั้น ๆ แปรมาจนกลายเป็นเรื่องครึ่งผีครึ่งคนก็มีอยู่มาก. ยุคไหนนิยมองค์ไหนกันมาก องค์นั้นก็ถูกยกให้เป็นหัวหน้าแห่งพระเจ้าทั้งปวง ครั้นนานเข้าก็เปลี่ยนตัวไป, ทำให้พระเป็นเจ้ารู้จักเป็นรู้จักตายตามกาลและสมัยเหมือนกัน. บางพวกยังนับถือองค์แรกที่สุด ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ก็เกิดการแตกแยกเป็นนิกายขึ้น และยิ่งนานวันมีเกจิอาจารย์มากขึ้น นิกายต่าง ๆ ก็มีมากขึ้นตามกัน เป็นเหตุเกิดการแต่งตั้งกัมภีร์หรือลัทธิขึ้นแข่งขันกันเอง ลบล้างกันเอง ก่อให้เกิดความปั่นเฟือในวงศ์พระเป็นเจ้ายิ่งขึ้น. พวกที่ถือพระเจ้าองค์เดียวทนไม่ไหว ต้องอพยพหนีออกไปจากอินเดียก็มี.

ลัทธิถือผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษ ก็เป็นอีกสาขาหนึ่งของลัทธิถือพระเป็นเจ้านี้ พวกอารยันเดิม ได้ถือลัทธินี้ติดมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ พ่อบ้านจึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ในการบูชาให้ถูกวิธี

๑. ดูพระราชนิพนธ์เทศนาเสือป่า.

ด้วย มิฉะนั้นผีจะโกรธหรือไม่โปรด และสกุลนั้นก็ไม่วุ่นวาย. เขามีความคิดเห็นกันว่า พวกเขาชอบดื่มสุราเมรัยและกินเนื้อฉนาค ผีหรือพระเจ้าก็คงชอบฉนาคนั้น จึงบูชาด้วยอาหารที่ตนเชื่อว่าคงถูกใจรวมทั้งเหล่าด้วย. เรื่องของทิพย์เพิ่งจะเกิดเชื่อกันในตอนหลังเมื่อเขารู้จักพวกเทพเจ้ายกให้เป็นพวกวิเศษแล้ว.

เขาเชื่อกันอีกว่า พวกเทพเจ้าและวิญญาณศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นมีพิภพอยู่ในเบื้องบน การที่จะส่งเครื่องบูชาหรืออาหารไปให้พวกเหล่านั้น ไม่มีทางอื่นที่ดีไปกว่าเผาไฟให้ควันพาขึ้นไป เป็นเหตุให้เกิดการบูชาด้วยการเผาไฟ ซึ่งเรียกกันว่ายัญ หรือบูชายัญขึ้น ควันไว้แต่ภูตผีชั้นต่ำ ซึ่งจะวางไว้ให้ตามพื้นดิน. แม้ในสมัยที่นิยมทำเทวรูปขึ้นบูชากันแล้ว ส่วนมากก็ยังใช้วิธีเผาไฟบูชากันอยู่นั่นเอง โดยถือเสียว่า เทวรูปนั้นเป็นเพียงวัตถุแทนเท่านั้น. แต่ภายหลังพุทธกาล ดูเหมือนความคิดในเรื่องนี้ได้กลับต่ำลง เกิดความเชื่อในองค์เทวรูป ว่าเป็นองค์พระเป็นเจ้าจริง ๆ ยิ่งขึ้น จึงนิยมทำการบูชาหรือติดต่ออย่างอื่นกับเทวรูป ในฐานะเป็นพระเป็นเจ้าเอง และคนก็ได้กินของนั้น ๆ ด้วย.

ค. ประเภทที่ถือการประพาศิวตวัตรเป็นสรณะ ต่อมามีคนเจ้าปัญญาบางคน เห็นว่าการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของนั้น ยังเป็นการเสียสละต่อพระเป็นเจ้าน้อยเกินไป ถ้าหากยอมพลีเลือดเนื้อและความสุขถวาย พระเป็นเจ้าคงเห็นใจ และโปรดปรานมากกว่าพวกเรา เพราะเป็นปฏิบัติบูชา กระทำได้โดยยาก จึงเกิดลัทธิน้ำเพี้ยตบะ

ทรมาณกายโดยประการต่างๆ ขึ้น เช่นการละเลยร่างกาย การนอนกลางคืน การอดอาหาร ฯลฯ ซึ่งเป็นการกระทำที่พลีเลือดเนื้อหรือความสุขต่อพระเป็นเจ้า ขอให้ทรงประทานพระ. ถ้าสิ้นชีวิตเพราะเหตุนั้น พระเป็นเจ้าจะโปรดมาก หรือจะได้เป็นพระเจ้า (พรหม) องค์กรหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่ง คือคนเจ้าปัญญาในการจับเค้าเงื่อนเพื่อค้นหาความจริงจากภายในตนเอง ค้นพบอีกแง่หนึ่งว่า กิเลสหรือความชั่วร้ายในใจ เช่นความกำหนัดในทางกาม ความโกรธ ความหลงนั้น เป็นสิ่งเลวทรามน่ารังเกียจ, คนประเสริฐควรจะได้แก่ผู้ที่ไม่มียกิเลสเหล่านั้น และกิเลสเหล่านั้น ย่อมลุกกลามมีกำลังมากในเมื่อร่างกายอิมอ้วนคระนอง แต่จะเบาบางไป หรือไม่ปรากฏในเมื่อร่างกายถูกทรมาณ และถ้าทรมาณจนถึงขีดสุด มันอาจหมดไปอย่างไม่มีเหลือ จึงเกิดมีพวกบำเพ็ญการทรมาณอย่างแสบเผ็ดยิ่งขึ้นไปกว่านั้น โดยมุ่งหมายจะขจัดกิเลสหรือเผากิเลสซึ่งเคยแผดเผาตนมานานแล้ว, พวกนี้มีวิธีกระทำตามแต่ที่ตนจะเห็นว่าดีที่สุดอย่างไร เช่น ยืนเป็นนิตย์ กระโหย่งเป็นนิตย์ กำมือ (ไม่ยอมหยิบฉวยสิ่งใด) เป็นนิตย์ จนเล็บแทงทะลุฝ่ามือ เปลือยกาย กินอาหารน้อยที่สุด ไม่กินอาหารธรรมดา กินแกลบกินรำเป็นต้น นอนบนหนาม ก่อไฟใกล้ตัวโดยรอบเมื่อนั่งอยู่กลางแดดจัดๆ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เจ็บปวด จนใจไม่มีโอกาสหรือสามารถน้อมนึกไปในความใคร่ทางกาม หรือโกรธแค้นเคืองใคร. พยายามทำกันไปจนกว่าจะ

เชื่อด้วยตนเองว่ากิเลสนั้น ๆ ได้หมดแห่งไปแล้ว, ใครทำได้อย่าง
น่าอัศจรรย์มาก ก็มีผู้เลื่อมใสมาก บุษาวาเป็นผู้สำเร็จ ซึ่งเรียกกัน
ในครั้งนั้นว่าเป็นพระอรหันต์.

อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสูงขึ้นไปอีก เห็นว่าการประพาศิวัตรและทำ
จิตให้คุ้นเคยชำนาญกับการเจริญเมตตาภาวนา หรือหยุดเน้าวอยู่
ในอารมณ์อันใดอันหนึ่ง เป็นการสงบจิตจากอารมณ์ต่าง ๆ นั้น
เป็นวิธีที่ถูกกว่า สุขกว่า ทั้งตายไปแล้วก็จะเป็นสุขสมตามที่ต้องการ
ได้จริง เช่นใจบริสุทธิ์ตลอดชีพซึ่งยาวตั้งกัลป์. พวกที่เกลียดกาย
ก็เจริญสมาธิอันมีการเพ่งโทษของกายอย่างเดียวเป็นอารมณ์ และเพ่ง
สุขของความไม่มีกายอันเป็นที่ตั้งอาศัยของโรคภัย และกิเลสอันชั่วร้าย
อย่างอื่นพร้อมกันไปด้วย, พวกที่เกลียดใจอันมีกรรมติดกไป
ฝ่ายต่ำง่ายกว่าฝ่ายสูง ก็เพ่งขอให้มิดแต่เพียงกายล้วน อย่ามีใจ
(อัสถุญีสัตว์) เหล่านี้ ล้วนแต่เชื่อว่า ตนจะสมมุ่งหมายได้ด้วยศีล
และวัตรเช่นนั้น ต่างก็พยายามกระทำตามวิธีของตนอย่างยิ่งยวด.

ลัทธินี้แพร่หลายมากในปลายยุคพรหมณะ ต่อยุคอุปันิษัท
โดยเฉพาะพวกอารัณยกะอุปันิษัท.

ง. ประเภทที่ถือปรัชญาหรือปัญญาเป็นสรณะ ในยุคอุปันิษัท
และพุทธศาสนาอุบัติ ความคิดของบรรดาคนเจ้าปัญญา ได้
เล่นสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง คือพบหลักทั่วไปว่าความสงบนิ่งแห่งใจ
เช่นนั้นยังไม่สูงพอหรือถึงที่สุด เพราะความโง่หรืออวิชาสยบตัว
ซ่อนอยู่ภายใน ยังคงเป็นเหตุให้ท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร กลับ

ไปกลับมาไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ แม้จะเสวยสุขตั้งกัลป์ ก็ยังกลับมา
สู่ทุกข์หรือหมุนแปรอยู่นั่นเอง, ทางที่ดีถึงที่สุด จะต้องทำลาย
ความโง่นั้นเสียด้วยปัญญาอันเป็นเครื่องรู้อย่างแจ่มแจ้งว่า โลกนี้
คืออะไร? อาตมันคืออะไร? เกิดขึ้นอย่างไร? เพื่ออะไร? ดับไป
อย่างไร? ฯลฯ พวกนี้ยอมรับเอาวิธีทำใจให้สงบผ่องใสของพวก
แรกมาเป็นเบื้องต้นของตน ทำนองเดียวกับสมาธิหรือสมถะเป็น
บูรพภาคของปัญญา หรือวิปัสสนาตามหลักแห่งพุทธศาสนาฉันนั้น.

ลัทธิประเภทนี้ เป็นการสร้างความเชื่อชนิดหนึ่ง แต่เป็น
ความเชื่อที่เฉียบขาดตายตัว ด้วยอำนาจปัญญาที่แล่นไปตามเหตุ
ผลนั้น ๆ แล้วสันนิษฐานดิ่งลงถึงที่สุดว่าต้องเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่เป็น
อย่างนั้น ไม่ยอมเชื่ออย่างอื่น และไม่ยอมให้ความระแวงอย่างอื่น
เกิดขึ้นแทรกแซงอีกต่อไป. ความเชื่อหรือความเห็นเช่นนี้ สูงกว่า
ความเชื่อในยุคแรกที่เชื่อพระเจ้าหรือผี ซึ่งตกไปในฝ่ายมมกาย. ไม่
ทำให้ใจเบา เป็นสุขได้อย่างอิสระเหมือนวิธีหลัง. แต่ถึงกระนั้น
เมื่อคนเจ้าปัญญาคนแรกพบวิธีใหม่แล้ว จะเป็นการพบอย่างถูกต้อง
และตลอดถึงที่สุดก็หาไม่ ยังมีที่ต่างคนต่างพบ สูง ต่ำ ผิด ถูก
ระคนปนกันไป, ซึ่งในที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้นเป็น
จอมยอดแห่งศาสดาผู้สอนศาสนา สามารถวางรูปโครงสร้างศาสนาของ
พระองค์ให้มีพร้อมทั้งความเชื่อ คือวัตรและปรัชญา, ทั้งนี้เพราะ
เหตุว่าสัตว์โลกมีใจสูง ต่ำ แยก อ่อน กว่ากันเป็นชั้น ๆ ที่มีใจต่ำ
ก็เหมาะแก่ความเชื่อและศีลธรรมชั้นต่ำ อันเขาจะฟังเชื่อและทำตาม

คำสอนของพระองค์ ซึ่งมีเหตุผลเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่าควรทำตามอยู่เสมอ, ที่มีใจสูง ก็เลยขึ้นไปจนถึงอาจรู้ปรมาตถธรรม คือรู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์ เป็นความรู้ที่ไม่มีความรู้อะไรประเสริฐยิ่งกว่า. ทั้งนี้ทำให้กล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีทั้งศรัทธา ศีลธรรม และปรัชญา จึงสามารถช่วยสัตว์โลกไว้ได้ทั้งหมดทุกชั้นทุกภูมิ นอกจากภูมิปรมาตมะ ไม่ยอมรับถือหรือถือเอาศาสนาใด ๆ ไม่ได้เสียจริง ๆ เพราะเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงควรกล่าวได้ว่า เป็นศาสนาของโลก เป็นศาสนาที่โลกควรสนใจในการเรียนรู้พุทธประวัติเรื่องราวของพระองค์อย่างยิ่งด้วย.

ทั้งหมดนี้ สรุปความว่า ลัทธิศาสนาของอินเดียได้เปลี่ยนแปลงมาตามกาลตามสมัยมากหลาย สมกับที่เป็นประเทศกว้างขวาง และมีอายุยืนประเทศหนึ่งในประวัติศาสตร์ มีวัฒนธรรมของตนเองติดต่อกันตลอดมาเป็นเวลานาน, และอีกอย่างหนึ่ง จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของจิตมนุษย์ย่อมดิ้นรนไปเอง แม้ในการถือลัทธิศาสนา ถึงกับทำให้ค่อย ๆ เจริญได้ถึงขีดสุด ไม่สูงไปกว่านั้นได้อีก. ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงอีกต่อไป ก็เป็นการเปลี่ยนวนลงมาหาค่ำ แล้วค่อย ๆ วนไปหาสูง เป็นวงกลมดังนี้เสมอไป. พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ก็คือผู้ที่เปิดเผยยอดสุดของศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นเป็นยุค ๆ แห่งวงกลมตามนัยที่กล่าวมาแล้ว สลับกับยุคที่มนุษย์โลกพากันหมุนไปด้วยกิเลสตลอดกาลอันยืดยาว ในบัดนี้ เราควรรู้สึกตัวว่า

มีโคติเป็นอย่างมาก ในกาลที่เกิดมาในยุคซึ่งสามารถพบคำสอน
ของพระองค์ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะศึกษาเรื่องราวของ
พระองค์ให้เข้าใจดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ คือด้วยการศึกษาอันสมบูรณ์
ทั้งทางหลักธรรม ประวัติศาสตร์ และตำนานเบ็ดเตล็ดอันเกี่ยวกับ
พระองค์ทั่ว ๆ ไป.

วัฒนธรรม

วัฒนธรรม เฉพาะในที่นี้ จักหมายถึงความสูงขึ้น ๆ ของ
การงาน ความเป็นอยู่ และความรู้อันเป็นไปเพื่อความผาสุกทั้งทาง
วัตถุและทางจิต, หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การเพ่งชี้ให้เห็น
ชัดเจนเฉพาะในส่วนที่ว่า มนุษย์ในอินเดียสมัยก่อนพุทธกาลนับตั้งแต่
ยุคโบราณมา ได้มีความรู้เปลี่ยนแปลงมาอย่างไรนั่นเอง. และจะ
เลือกกล่าวเฉพาะบางอย่างที่เห็นว่าสมควร เพราะคำว่าวัฒนธรรมนั้น
กินความกว้างขวางยิ่งนัก เมื่อผู้ศึกษาทราบถึงวัฒนธรรมเหล่านั้น
อย่างแจ่มแจ้งแล้ว ก็จะเข้าใจได้ง่ายที่สุดว่า พระพุทธศาสนาคือยอด
แห่งวัฒนธรรมทางจิตใจของอินเดียหรือของสากลโลก. และข้อนี้จะเป็น
เหตุให้นักศึกษามีฉันทะ ในการศึกษาพุทธประวัติขึ้นอีกเป็นอันมาก
จักกล่าวเป็นประเภท ๆ ดังนี้ :-

วัฒนธรรมทางวัตถุ ในยุคก่อนพวกอารยันพวกดราวิเดียน
รู้จักการทำนา การเลี้ยงสัตว์ การปั่นฝ้าย การสร้างบ้านเรือนและการ
หัตถกรรมอื่น ๆ พอนับได้ว่าเป็นความเจริญไม่แพ้ในยุคอารยัน ดังที่
กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า พวกนี้รู้จักประกอบเครื่องมือการชลประทาน,

ยังขาดความเจริญแต่ในทางการศึกษาและการสงคราม เพราะมิได้
เป็นพวกท่องเที่ยว.

ในยุคอารยัน อินเดียมีการค้าขายกับต่างชาติ รู้จักทำเหล้าดื่ม
การรบบพุ่ง และการฝึกฝนสัตว์อย่างสูง. ต่อมาพวกนักบวชในฝ่าย
พระเวท ได้ดัดแปลงตัวอักษรจากอักษรโพนีเซียนขึ้นใช้เป็นอักษร
ของตน ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนว่าด้วยอักษรศาสตร์และวรรณคดี.
ยังมีความรู้ในทางดาราศาสตร์ (Astronomy) เพราะจำเป็นต้อง
ต้องรู้ฤกษ์ยามในการเช่นสำรวจตามระเบียบ และเกิดความรู้ทางโหรา-
ศาสตร์ต่อมาตามลำดับ. ยิ่งกว่านั้น พวกนี้ยังมีความรู้ทางเรขาคณิต
(Geometry) เพราะกิจการบังคับให้ทำ คือการขยายออกหรือ
ลดเข้า ในการสร้างแท่นบูชาเช่นสำรวจ บางที่ต้องการขยายขนาด
แท่น ส่วนรูปร่างและลักษณะที่เป็นชั้นเชิงนั้นคงเดิม ซึ่งจะต้อง
รู้จักคำนวณลดส่วนสัดส่วนให้ถูกต้อง, บางที่ต้องการขนาดเดิม แต่
เปลี่ยนลักษณะและทรวดทรง ซึ่งเป็นความรู้ทางเรขาคณิตศาสตร์
โดยตรง. และเชื่อกันว่า เป็นการให้กำเนิดวิชาเรขาคณิต ซึ่งพวก
กรีกได้ถ่ายทอดไปอีกต่อหนึ่ง* แต่ที่เราทราบกันในบัดนี้เพียงว่าชาว
กรีกเป็นผู้ให้กำเนิด. การสถาปนาธรรมอันวิจิตร ก็ได้ฟักตามขึ้นมา
เป็นลำดับ ๆ.

ต่อมาในยุคพราหมณะ การศึกษาได้เจริญขึ้น จนจัดความรู้ ๖
อย่างให้เป็นส่วนของพระเวท เรียกว่าเวทางคะ คือ :-

๑. Dr. Thibaut, Journal, Asiatic, Society, Bengal, 1875

๑. สูตร คำรับว่าด้วยเรื่องราวซึ่งสมบูรณ์ในเรื่องหนึ่ง ๆ กล่าวไว้สักว่าหัวข้อสำคัญเฉพาะในทางทางธรรมจรยาหรือศาสนา.

๒. ไวยากรณ์ คำรับด้วยไวยากรณ์.

๓. นันทสะ คำรับว่าด้วยนันทลักษณะ.

๔. ศิกษะ คำรับว่าด้วยเสียงและลักษณะการออกเสียง.

๕. นิรุกตะ คำรับว่าด้วยวิภาคและปฏิบัติของคำที่เปลี่ยนแปลงกันมาอย่างไร.

๖. โชยติษะ คำรับว่าด้วยดาราศาสตร์.

การศึกษาเหล่านี้ ทำให้อินเดียเจริญด้วยวิชาความรู้ จนเป็นคลังวิทยาแห่งเอเชีย. โดยเฉพาะสำหรับเอเชียภาคตะวันออกเฉียงใต้ ชนชาติอินดูได้กระจายกันออกไปสั่งสอนวัฒนธรรมต่าง ๆ พร้อมกับการเที่ยวเพื่อประโยชน์ส่วนตนมาช้านานแต่ยุคก่อนพุทธกาลแล้ว.

วัฒนธรรมทางจิต มนุษย์ในยุคดึกดำบรรพ์ เริ่มมีความรู้ในการที่จะระงับความเดือดร้อนทางใจเช่นความกลัวเป็นต้น ตั้งแต่สมัยที่มนุษย์มีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า สิ่งที่มีอำนาจพิเศษเหนือคนธรรมดา นั้นมีอยู่ เมื่อเข้าใจว่าเป็นสิ่งใด ก็หวังพึ่งบารมีสิ่งนั้น และเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ มาจนถึงสมัยที่พบวิธีที่ดีที่สุด ซึ่งสามารถกำจัดความทุกข์ให้เด็ดขาดไปจากใจได้จริง ๆ. ความเจริญของความรู้ประเภทนี้ได้ชื่อนานนามในที่นี้ว่า วัฒนธรรมทางจิต.

เมื่อมนุษย์รู้สึกกลัว ต้องการที่พึ่ง และต้องการสิ่งที่ตนอยาก

จะได้ ก็ทำการขนานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นไม้ ภูเขา ซึ่งเชื่อว่า มีที่อยู่ภายในสิ่งนั้น ด้วยการอ้อนวอนขอร้องพร้อมด้วยการถวายสิ่ง ของ ด้วยการวางไว้หรือเผาไฟส่งไปถวายก็แล้วแต่เหตุการณ์. วิธีนี้ ปรากฏว่าพวกคราเวเดียน ได้รู้จักและทำกันมาแล้วแต่ยุคก่อนอารยัน. ครั้นได้ทำก็เบาใจและเป็นสุขจริง ๆ เพราะไม่มีความรู้อื่นที่สูงไปกว่า แม้เพียงแต่จะก่อให้เกิดระวางในความรู้จักความเชื่อเช่นนั้น.

ในยุคอารยันก็ทำนองเดียวกัน เป็นแต่กว้างขวางกว่าเท่านั้น เพราะชนพวกนี้เป็นพวกเร่ร่อนมาก่อน ได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เป็น บัญญัติของความฉลาดมากกว่า. รู้จักบัญญัติว่า สิ่งที่น่าเชื่อถือกันอยู่ก่อน นั้น เช่น ไฟ ฟ้า น้ำ เป็นต้น มีพระเจ้าตัวจริงประจำสิ่งนั้นอยู่ใน สวรรค์เบื้องบน มิใช่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่วัตถุนั้น ๆ เลย การบูชาต้อง กระทำส่งไปยังพระเจ้าโดยตรง. และวิญญาณของบรรดาบรรพบุรุษ ที่ตายไปแล้ว ก็รวมอยู่ในเบื้องบนกับพระเจ้านั้นด้วย ทุกสิ่งอาจ ขอร้องได้จากพระเจ้านั้น ๆ โดยกระทำให้ถูกวิธี พวกอารยันได้มี ความเชื่อและกระทำกันเช่นนี้มาบ้างแล้ว ก่อนแต่ยกเข้ามาในอินเดีย เมื่อยกเข้ามาในอินเดียแล้ว ได้พบพวกคราเวเดียน ก็ได้รับเอา ลัทธิบางอย่างของพวกนั้นรวมเข้าไว้ในลัทธิของตนด้วย จึงรวมกัน มากขึ้น.

ข้อนี้ได้ผลในทางใจ คือเมื่อประชาชนเบื่อหรือจืดต่อวิธีสั้น ๆ ตื้น ๆ อย่างที่มีอยู่ก่อนแล้ว วิธีแปลกหรือใหม่นี้ก็เป็นของขลัง หรือ ศักดิ์สิทธิ์แทน ยังคงทำให้ผู้ปฏิบัติตามพิธีกรรมได้รับความเบาใจ

หรือความสุขอันเกิดจากความเชื่อได้ และโดยเหตุนี้ประการหนึ่งจึงทำให้ลัทธิขยายตัวออกโดยไม่มีที่สิ้นสุด.

ในยุคพราหมณะ มีบางคนเกิดปัญญาพิจารณาเห็นความไม่สู้จะแท้จริงของลัทธิเก่า เพราะเห็นความไม่สมประสงค์ต้องซัดเอาว่าการกระทำนั้นไม่สพใจพระเจ้าเพราะทำไม่ถูกวิธีอยู่เนื่อง ๆ ก็เริ่มระแวงไม่ไว้ใจในอานุภาพของพระเป็นเจ้า หันมาจับเงื่อนไขที่ตัวความทุกข์ เกิดความรู้สึกว่าน่าจะมีวิธีอื่น จึงปลีกตัวออกไปคิดค้นหาความสุขให้ดวงใจตามลำพังในที่สงัด ก็พบหลักอันเกี่ยวกับการกระทำของผู้ทำนั่นเอง ว่าจักต้องประพฤดิหรือกระทำเช่นนั้นเช่นนี้ จึงจะประสบผล และรู้ว่าความรู้สึกที่ชั่วร้ายมักเกิดขึ้นภายในใจนั้น เป็นของควรรังเกียจ ก็คิดหาวิธีปิดเป่าออกไปเสีย นึกได้ดีที่สุดอย่างไร ก็ทำและสอนกันเช่นนั้น ตั้งแต่การสมาทานวัตร กินอยู่หลับนอน เช่นนั้นเช่นนี้ หนักเข้าถึงกลับกลายเป็นการทรมานให้กิเลสเจ็บปวดหรือหมดกำลังลงไป. ที่เรียกกันว่าอัสตทกิลมณานุโยค.

อีกด้านหนึ่ง เป็นไปในทางตรงกันข้าม คือจะต้องหาเหยื่อหรืออารมณ์มาป้อนใจ หรือความอยากของตนให้เอิบอิมอยู่เสมอ อย่าให้พร่องได้ ชีวิตนี้จึงจะไม่เป็นของทนทรมาน ในที่สุดก็เกิดลัทธิ กามสุขัลลิกานุโยค หรือลัทธิบางอย่างที่เห็นกันว่าน่าอุจาดขึ้นในภายหลัง และสืบมาจนกระทั่งบัดนี้. นับว่าเป็นอีกขั้นหนึ่งของวัฒนธรรมทางจิตของคนยุคโบราณ ซึ่งเป็นการกระทำที่ค่อย ๆ ไกล่เข้าหาหลักเหตุผล นำความเบาใจมาให้ได้อีกด้านหนึ่ง.

แต่มีบางพวกซึ่งไม่ยอมทิ้งลัทธิเดิม คือยังคงถือพระเป็นเจ้าเป็น
สรณะ ก็ได้ถือเอาการบำเพ็ญวัตรหรือการกระทำนั้น ๆ เพื่อบูชาต่อ
พระเป็นเจ้าก็มี หรือเพื่ออ่อนน้อมขอจากพระเป็นเจ้า ขอให้การ
กระทำของเขาสำเร็จด้วยดีก็มี, และเพื่อให้พระเป็นเจ้าเห็นใจในการ
เสียดละของเขา แล้วจะโปรดให้กิเลสของเขาสงบระงับเป็นคนบริสุทธิ์
ไปก็มี.

ต่อมาในปลายยุคนี้หรือเริ่มยุคอุปนิษัท วัฒนธรรมนี้ได้ขยับ
สูงขึ้นไปจนมีความคิดอันสุขุม เป็นพวกเจ้าปัญญาหรือปรัชญาเมธี
โดยตรง คือพวกเจ้าปัญญาพากันจับหลักว่าจะต้องคิดให้เห็น
ความจริงของสิ่งทั้งหลายอย่างแจ่มแจ้ง จนหัวใจปล่อยวางความทุกข์
นั้นเสียเอง เรียกว่าหลุดพ้น จึงจะเป็นความสุข หรือยอดความสุข.
แต่รวมความว่า เมื่อรู้ความจริงของโลกหรืออารมณ์ต่าง ๆ เสียแล้ว
ไม่กลัวไม่ประหลาดใจ ไม่หลงไหล และนั่นเป็นความสุข เขา
เริ่มตั้งเป็นปัญหากันขึ้นว่า โลกคืออะไร? อะไรเป็นสมุฏฐานของ
โลก? อะไรเป็นที่สุดของโลก? หรือว่าไม่มี? เจ้าลัทธิเกิดขึ้นเป็น
จำนวนมาก มีเหตุผลยืนยันต่าง ๆ กัน แต่ก็มีคนรับถือกันทุกลัทธิ
เพราะคนเรามีจิตใจต่าง ๆ กัน สิ่งใดสบายก็ยอมรับถือ ทั้งเมื่อ
ได้ข่มใจด้วยความรู้สึกอันเกิดขึ้นตามแนวแห่งลัทธินั้นอยู่เสมอ ก็
ได้รับความเบาใจสบายใจได้จริง, เขาก็รู้สึกอยู่ว่าเป็นลัทธิที่สูงกว่า
ก่อน ทั้งใคร ๆ ก็ว่าถูกและดี กว่าจะรู้สึกว่ามีอย่างอื่นที่ดีกว่าถูกกว่า
เขาก็ตายไปเสียก่อนแล้ว

จะอย่างไรก็ตาม เป็นอันกล่าวได้ว่า ลักษณะเช่นนี้ นำความ
สุขทางใจมาให้ได้สูงกว่าลัทธิเก่าจริง จึงจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอีก
ขั้นหนึ่ง.

ครั้นถึงยุคพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอุบัติขึ้น ได้ทรง
ค้นพบหลักมัชฌิมปฏิปทา อันเป็นหลักที่สาธารณะทั่วไปแก่ทุกคน
คนมีปัญญาอ่อนก็ทำอย่างเพลลา คนมีปัญญากล้าก็ทำอุกฤษ์เพื่อ
การครองชีพให้มีความสุขเยือกเย็นทั้งทางกายและทางใจ. คำสอน
ของพระองค์กว้างพอที่จะช่วยคนทุกชั้นวรรณะ ที่สุดทั้งคนโง่ และ
คนฉลาด เพราะทรงวางหลักธรรมจากง่ายไปหายาก จากต่ำไป
หาสูงตามลำดับจนถึงที่สุดคือนิพพาน ทุกอย่างประกอบด้วยเหตุผล
พอที่ผู้ปฏิบัติจะเข้าใจเห็นจริงได้ด้วยตนเอง ทั้งในขณะที่เรียนขณะทำ
และขณะได้รับผลของการปฏิบัติ ทรงช่วยสัตว์โลกให้หลุดพ้นจาก
การมกมายในการแสวงหาที่พึงอันไม่อาจเป็นที่พึงได้จริง ทรงชี้ให้
เห็นว่าตนเองสำคัญกว่าพระเป็นเจ้า, ให้รู้จักเสรีภาพสมภาพภราดร-
ภาพ อันควรเป็นอารยธรรมอันเอกของมนุษยนิกร ทรงพิสูจน์
ความเหลวไหลแห่งการถือชั้นวรรณะของพวกพราหมณ์ และทรงชี้
โทษของการถือ. การทำดังนี้ เป็นประหนึ่งการจุดประทีปดวงใหม่
ให้แก่ประชาชนทั่วไปในเบื้องต้น, และในที่สุดทรงสอนลัทธิอนัตตา
ซึ่งโลกไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ว่าสิ่งทั้งปวง จะเป็นสิ่งที่ปัจจัย
ปรุงแต่งได้ หรือแม้ที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ก็ตาม ไม่ควรยึดถือว่า
เป็นตน หรือของตน แม้แต่อย่างเดียว. ก็เป็นอันว่าพระองค์ทรงสั่ง

สอนแย้งลัทธิถืออาตมันของพวกพราหมณ์โดยตรง เพราะความยึดถือ
นั้นนี้เป็นตนหรือของตน นำมาซึ่งความทุกข์ทรมานใจ ทำใจ
ให้เป็นทาส, ทางที่จะชำระล้างความทุกข์ให้หมดไป จำเป็นต้อง
ละวางความยึดถือว่าตนนั้นเสียได้ด้วยอำนาจปัญญา จิตก็จะได้รับ
ความว่างโปร่งจากกิเลสเครื่องกีดขวาง และสงบเยือกเย็นเป็นยอด
สุขได้. ทุกคนจะได้รับผลที่ตนปรารถนาจากการกระทำของตนเอง
จะต้องมีความพยายามเข้มแข็งในการที่จะทำตัวให้เป็นที่พึงของตัว
โดยไม่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าหรือดวงดาวและอื่น ๆ. คำสอนของ
พระองค์คือกฎความจริงต่าง ๆ ที่ทรงค้นพบนั้น พร้อมด้วยเหตุผล
เป็นเครื่องทำให้พิสูจน์ จึงเป็นคำสั่งสอนที่ทนทานต่อการพิสูจน์ของ
ปรปักษ์ และยั่งยืนมาได้กระทั่งทุกวันนี้. มนุษย์นิยมความจริง
มากขึ้นเพียงไร คำสอนของพระองค์ก็สบใจมนุษย์ยิ่งขึ้นเพียงนั้น.
จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า พระองค์ได้ทรงเปิดเผยวัฒนธรรมทางจิตชั้นเอก
และเป็นขั้นสุดท้ายให้แก่อินเดีย ๆ จึงได้รับเกียรติจากโลกว่าเป็นแดน
แห่งยอดปราชญ์ ทางปรัชญาและวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาสุขของจิต
ดังนี้.

วัฒนธรรมแห่งพุทธศาสนา มิใช่แต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ
(Individual) อย่างเดียว, มิทั้งที่เป็นไปสำหรับสมาคม (Social)
ด้วย ได้แก่คำสอนประเภทประโยชน์ปัจจุบัน และระเบียบของคณะ
สงฆ์อันเป็นฝักฝ่ายแห่งประชาธิปไตย. การที่วัฒนธรรมฝ่ายปัจเจก-
ภาพเช่นหลักแห่งพระนิพพาน ซึ่งไม่อาจถึงพร้อมกันได้ทุกคนเป็นต้น

ปรากฏว่าอยู่สูงเป็นชั้นยอดและออกหน้าออกตาเป็นชั้นเอกของพระพุทธศาสนานั้น มิใช่ว่าหลักแห่งพระพุทธศาสนาจะไม่นิยมความรุ่งเรืองแห่งชีวิตทางสมาคมนั้น แต่เป็นเพราะพุทธศาสนามีทั้ง ๒ อย่าง ต่างกับวัฒนธรรมของกรีก ซึ่งหนักไปทางสมาคมอย่างเดียว และวัฒนธรรมของเจ้าลัทธิอื่นในอินเดียก่อนหน้าพระองค์ ซึ่งหนักไปทางปัจเจกภาพอย่างเดียว. เมื่อมี ๒ อย่าง อย่างใดสูง อย่างนั้นก็เด่นขึ้นหน้า จนคล้ายกับว่ามีแต่อย่างนั้น หรือถืออย่างนั้นเป็นสำคัญ แต่อย่างเดียวกันเท่านั้น.

ถึงอย่างไรก็ตาม ยังกล่าวได้ว่า หลักพระพุทธศาสนานิยมปัจเจกภาพยิ่งกว่าทางสมาคม เช่นเดียวกับลัทธิอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เพราะวัฒนธรรมทางสมาคมนั้น ไม่อาจให้เกิดสันติสุขทางใจได้ถึงที่สุด เพราะเนื่องกับคนหมู่มาก และหลักสมาคมนั้นจะต้องพึงให้เหมาะสมกับส่วนรวม, แต่หลักความจริงมีอยู่ว่า ถ้าทุก ๆ คนดีแล้ว ส่วนรวมหรือสมาคมนั้นก็ดีด้วย, เพราะเหตุนี้ หลักแห่งศาสนธรรม จึงมุ่งไปในทางปัจเจกภาพเป็นสำคัญ.

(๖) ปรัชญาก่อนและใกล้พุทธกาล

ปรัชญาในที่นี้ จำกัดความหมายว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องลึกลับเป็นปรมัตถธรรมด้านหนึ่ง ซึ่งเจ้าลัทธิมีเหตุผลพร้อมที่จะยืนยันและพิสูจน์จนถึงมติที่สุดเด็ดขาดลงไปเป็นเรื่อง ๆ. สำหรับยุคศึกษาคำบรรพ์ก่อนยุคนี้นั้น แม้จะมีผู้คิดและเชื่อหรือวางลัทธิลึกลับบางอย่าง ก็ไม่มีเหตุผลที่จะพิสูจน์แก่ผู้ถาม จึงไม่จัดเป็นปรัชญา, เรียกเพียงศรัทธาอย่างที่เคยเรียกมาแล้วในตอนว่าด้วยศาสนา.

ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ว่าด้วยวัฒนธรรมทางจิตนั้น แสดงว่านักคิดค้นได้คิดและวางหลักสืบต่อกันมาเป็นลำดับ ที่เข้ากันกับลัทธิของผู้อื่นได้ก็มี ไม่ได้เลย ได้แต่เพียงบางส่วนก็มี. เมื่อแบ่งดูจากส่วนใหญ่ลงมามีส่วนย่อยแล้ว อาจแบ่งหลักความเห็นที่เป็นแนวปรัชญาได้ พอเป็นเค้าดังนี้ :-

(๑) เกี่ยวกับความตาย :

ก. ตายแล้วเกิด

ข. ตายแล้วสูญ

(๒) เกี่ยวกับความสุขทุกข์ :

ก. ความสุขความทุกข์ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย

ข. ความสุขความทุกข์มีเหตุ มีปัจจัย

(๓) เกี่ยวกับความเที่ยง :

ก. เที่ยงทุกอย่าง

ข. เทียงบางอย่าง

(๔) เกี่ยวกับที่สุด :

ก. โลกมีที่สุด

ข. โลกไม่มีที่สุด

ค. โลกมีที่สุดบางอย่าง

ง. มีก็มีไซ้ ไม่มีก็มีไซ้

(๕) เกี่ยวกับสัญญา :

ก. สัตว์เช่นนั้น ตายแล้ว มีสัญญา

ข. " " ไม่มีสัญญา

ค. " " มีก็มีไซ้ ไม่มีก็มีไซ้

(๖) เกี่ยวกับนิพพาน :

ก. กามสุขเป็นนิพพาน

ข. ฌานสุขเป็นนิพพาน

(๗) พวกหนึ่งว่า ไม่ควรบัญญัติอะไรว่าเป็นอย่างไรทั้งสิ้น,
การไม่บัญญัติย่อมดีกว่า เพราะสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่การ
บัญญัติ เพราะไม่มีกฎเกณฑ์อะไรเลย.

ลักษณะที่ถือและเหตุผลที่ทำให้ถือเช่นนั้น ขยายความและนำมา
เปรียบเทียบกับฝ่ายพุทธศาสนาได้ดังต่อไปนี้ :

(๑) พวกที่ถือว่าตายแล้วเกิด ถือว่าเกิดไม่มีที่สิ้นสุดก็มี มี
ที่สิ้นสุดก็มี มีที่สุดลงเพียงชาติสุดท้ายแล้วคงอยู่ ไม่เกิดไม่ตายต่อไป
อีกก็มี. พวกนี้ย่อมประกอบความดีงามต่าง ๆ เพื่อการเกิดที่ดียิ่งขึ้น

ในข้างหน้า. พวกที่ถือว่าตายแล้วไม่เกิด ก็คิดสั้น ๆ แสบ ๆ แสดวง
ประโยชน์ส่วนตน ตามอำนาจความอยากหรือความเห็นแก่ตนถ่ายเดียว.
ยอมรับว่าตนมีเพียงชาติที่กำลังเป็นอยู่นี้เท่านั้น เลยจากนั้นไป
ไม่รับเอาเป็นของตน ทำให้เขาภาระทางจิตใจไปได้ไม่น้อย จึงมี
ผู้ชอบถือกันมากเหมือนกัน. ทั้ง ๒ พวกนี้ เรียกตามฝ่ายพุทธศาสนาว่า
สัสตทิกุญฺญิ และ อุกเจททิกุญฺญิ.

ส่วนพุทธศาสนาไม่สอนเช่นนั้น, คือไม่บัญญัติว่า เกิดหรือไม่
เกิดอย่างไรเลย แต่วางหลักไว้ว่า สิ่งทั้งหลายมีเหตุมีปัจจัยที่ทำให้
เกิด ให้แปร ให้แตกดับ. ถ้าสิ่งใดยังอยู่ได้อำนาจเหตุ ปัจจัยนั้น ๆ
ก็ต้องเกิด แปร และดับ เรื่อยไปจนกว่าจะหลุดพ้นจากอำนาจแห่ง
เหตุและปัจจัย.

(๒) พวกที่ถือว่า ความสุขความทุกข์ไม่มีเหตุปัจจัยอะไรนั้น
เขาอธิบายว่า สิ่งนั้น ๆ เป็นมาของมันเอง เพื่อมันเอง โดยมันเอง,
ไม่มีใครบันดาลได้ สร้างได้ หรืออะไรปรุงแต่งได้. พวกนี้พากัน
วางเฉยแล้วแต่เหตุการณ์จะเป็นไป ไม่ชวนชวายในการอ่อนวอน การ
ละชั่ว การทำดี ตามคำสอนของใคร, ที่ทำการทำงานก็เพียงเพื่อปาก
เพื่อท้องที่จำเป็น ไม่เกี่ยวกับสุขทุกข์ซึ่งมีลักษณะแห่งโชคชตา.
ความรุ่งเรืองหรือความวิบัติ เป็นของธรรมดาสำหรับพวกนี้. เมื่อถือ
ไว้ด้วยใจอันเข้มแข็งเด็ดขาด ก็เบาใจหมดภาระทางใจเช่นเดียวกัน
จึงมีผู้ถือคุณลักษณะอื่น ๆ เรียกว่า อเหตุกทิกุญฺญิ. พวกที่ถือว่าสุขทุกข์
มีเหตุปัจจัยนั้น ถือว่ามาจากสิ่งอื่นและผู้อื่นสร้างสรรค์บันดาล หรือ

ปรุงแต่งขึ้น, และยังแยกกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งถือปัจฉัย
ภายนอก คือพระเจ้าเป็นผู้สร้าง พระเจ้าทั่วไป หรือเพื่อนสัตว์ด้วยกัน
ตลอดจนวัตถุที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นผู้ประสาทสุขให้แก่ตน. อีก
พวกหนึ่งถือปัจฉัยภายใน คือการกระทำทางกาย วาจา ใจ ของตน
เป็นปัจฉัย ว่าทำชั่วได้ทุกข์ ทำดีได้สุข โดยไม่ต้องเนื่องหรือสำเร็จ
มาจากสิ่งภายนอกนั้นเลย.

ส่วนพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ลงในพวกหลัง ทั้งชี้ และ
พิสูจน์ได้ซึ่งถึงที่สุดของความสุขและความทุกข์จริง ๆ ยิ่งกว่าที่เคยสอน
กันมาด้วย. พวกก่อน ๆ สอนดิ่งดิ่งไปในทางใดก็ทางหนึ่งใน ๒ ทาง
คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมถานุโยค, แต่พุทธศาสนาสอน
มัชฌิมาปฏิปทา.

(๓) เกี่ยวกับความเที่ยง. พวกที่ถือว่าเที่ยงทุกอย่างหรือทุกคน
ถือว่าทุกคนเกิดมาเป็นอย่างไร ก็คงเป็นเช่นนั้นเสมอไป ชีวิตก็ดวงนั้น
สรีระก็ร่างนั้น และทุกคนเป็นอย่างนั้น อีกพวกหนึ่งถือว่าเป็นเช่น
นั้นบางคน เช่นเฉพาะเทพบางองค์เป็นต้น, ส่วนคนอื่นแปรปรวน
ไม่แน่นอน.

ส่วนพุทธศาสนาสอนว่า ไม่เที่ยงสำหรับสิ่งที่อยู่ใต้อำนาจเหตุ
ปัจฉัย เว้นแต่สิ่งที่อยู่นอกเหนือเหตุปัจฉัย หรือที่เรียกว่าอสังขตธรรม.

(๔) เกี่ยวกับที่สุดคือดับสูญสิ้นไป, พวกหนึ่งว่า โลก
และสัตว์โลกมีที่สุดแห่งการแปรปรวนหรือท่องเที่ยว, พวกหนึ่งว่า
ไม่มี อีกพวกหนึ่ง แบ่งรับแบ่งสู้ว่ามีแต่บางอย่าง อีกพวกหนึ่ง

ปฏิเสธว่า จะว่าอย่างไร (ใน ๓ อย่างที่ว่ามีมาแล้ว) ก็ไม่ใช่ทั้งนั้น.

ส่วนพุทธศาสนาไม่ยืนยันเกี่ยวกับที่สุด แต่ยืนยันเกี่ยวกับเหตุผลว่า สิ่งที่เกิดขึ้น ย่อมหยุดหรือสิ้นสุด, สิ่งที่ยังไม่สิ้นเหตุย่อมวนเวียนไปตามเหตุของสิ่งนั้น ๆ.

(๕) เกี่ยวกับสัญญา, พวกหนึ่งบัญญัติว่า สัตว์ที่มีลักษณะเช่นนี้ ๆ ตายแล้วเกิดเป็นสัตว์มีสัญญา (คือสัตว์ที่มีวิญญาณครบถ้วนตามธรรมดา), พวกอื่นแย้งว่า ต้องอย่างนี้ ๆ ต่างหาก (มีแย้งกันหลายพวก), ในส่วนที่ว่าไปเกิดเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา คือ อสัญญีสัตว์ มีสักแต่ร่างกายล้วน ๆ ไม่มีวิญญาณ, และเนวสัญญานาสัญญี มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่เชิงนั้น ก็มีพวกที่บัญญัติและแย้งต่าง ๆ กัน ทำนองเดียวกัน. ทั้งหมดนี้เป็นเพียงลัทธิความคิดเห็นและความเชื่ออันตายตัวลงไปอย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งนักคิดเจ้าลัทธิในสมัยนั้นยืนยันต่อกันเท่านั้น.

(๖) เกี่ยวกับนิพพาน, เมื่อมีความต้องการนิพพาน ซึ่งมีความหมายว่ายอดสุขไม่มีความทุกข์เหลือ ก็มีผู้สอนต่าง ๆ กัน ภาวะอย่างนั้น ๆ เป็นนิพพาน. พวกหนึ่งว่าความอิมเอบไปด้วยกามคุณสมอยากสมปรารถนาทุกอย่างเป็นนิพพาน. พวกหนึ่งว่า ดวงจิตที่ว่างจากกามคุณ ว่างจากความนึกคิด ว่างจากความอิมเอบ จิตสนิทสงบอยู่ต่างหากเป็นนิพพาน (แบ่งเป็น ๔ ชั้น คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน).

ส่วนพุทธศาสนาสอนว่า ความที่จิตรู้อะไรทั้งหลายตามเป็นจริง

หมดความยึดถือทุกสิ่งด้วยอำนาจปัญญา มิใช่ด้วยอำนาจการบังคับ เช่น พวกที่ ๒ นั้นเป็นนิพพาน เพราะจิตเป็นอิสระ ไม่มีอะไรจะกลับ ห่อหุ้มฉาบทาได้อีก.

(๗) พวกบัญญัติไม่ตายตัว, พวกนี้ไม่สามารถบัญญัติเรื่องใด เรื่องหนึ่งให้ตายตัวชัดเจนลงไป เพราะไม่รู้จริงบ้าง เพราะเล่นสำนวน การพูดบ้าง กลัวจะเป็นมุสาวาทบ้าง จึงพอใจที่จะบัญญัติว่าอย่างไร ๆ ก็ไม่ใช่ หรือถ้าจะกล่าวให้เป็นรูปลัทธิกระชั้นขึ้น ก็ต้องกล่าวว่า พวกนี้บัญญัติว่า " สิ่งนั้น ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์ที่จะบัญญัติลงไปว่าอย่างไร ได้เลย." พวกที่บัญญัติเช่นนี้ ก็มีอยู่หลายพวก ตามแต่จะปรารถนา วัตถุใด ๆ เป็นปัญหา แต่ในที่สุดก็เบี่ยงบ่ายเหมือนกันหมด.

เจ้าลัทธิตนที่เป็นเจ้าปัญญา ได้เริ่มคิดค้นปรมาตธรรม มาตั้งแต่ปลายแห่งยุคพระเวท ตลอดถึงยุคพุทธกาล. เมื่อการศึกษา ประเภทนี้สูงขึ้น ก็มีคนสนใจคิดและฟังสูงขึ้น, เกียรติยศในการเป็น เจ้าลัทธิตนเช่นนี้ ก็ค่อยสูงขึ้นตามลำดับ. ตกมาถึงยุคใกล้พุทธกาล ปรากฏว่าทัดเทียมกับเกียรติแห่งความเป็นพระราชา ต่างกันก็เพียงแต่ ฝ่ายหนึ่งเป็นเกียรติทางโลก และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นทางธรรม ข้อนี้ จะเห็นได้จากน้ำหนักรำทำนายนาคของพระสิทธัตถราชกุมาร ผู้ ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะว่า ถ้าไม่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ ต้องเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ในยุคร่วมพุทธกาล มีเจ้าลัทธิตนใหญ่ อยู่ ๖ คณะ เรียกว่า " ครุทั้ง ๖ หรือศาสดาทั้ง ๖ คือ

ปุณณกัสสป มัคขลิโกศาล อชิตเกสกัมพล ปุณณกัจจายนะ นิคันถ-
นาฏบุตร และสัญชัยเวฬุบุตร ต่างก็มีเกียรติเป็นคณาจารย์ที่
สักการบูชาของพระราชาและคนทุกชั้น คนทั้งหลายเชื่อกันว่าเป็น
พระอรหันต์ เช่นเดียวกับความเชื่อของพุทธบริษัทในพระพุทธองค์
ในยุคต่อมา.

ลัทธิของ " ครุทั้ง ๖ " นี้ บางส่วนก็ใกล้เคียงกับหลักพระพุทธ-
ศาสนา บางอย่างก็ตึงหรือตึงจนเกินไป มีเค้าย่อ ๆ ดังนี้ :-

ปุณณกัสสป มีลัทธิว่า ไม่มีกรรม สิ่งใดที่ตกลงไป ดีก็ตาม
ชั่วก็ตาม เท่ากับไม่ได้ทำ ไม่มีบุญหรือบาปเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น
นอกจากผลได้ผลเสียทางวัตถุที่ปรากฏแก่คลองจักษุชัด ๆ เช่นฆ่าสัตว์
ก็ได้กินเป็นต้น จัดเป็นอกิริยทัญญู ถือหลักกรรมชาติดิ่งเกินไป คล้าย
กับหลักของนักวิทยาศาสตร์บางพวกในสมัยนี้ ที่ถือกรรมชาติทางวัตถุ
เป็นเกณฑ์แต่อย่างเดียว.

มัคขลิโกศาล มีลัทธิว่า ไม่มีการกระทำที่เป็นเหตุของความ
บริสุทธิ์หรือเศร้าหมอง ตนเองก็ทำให้ตนไม่ได้ ผู้อื่นก็ทำให้ไม่ได้
สัตว์เศร้าหมองเองตามธรรมชาติที่มีการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารเป็น
ธรรมดา และสัตว์ก็บริสุทธิ์ได้เอง ในเมื่อได้เวียนว่ายไปในกำเนิด
นั้น ๆ มีจำนวนเท่านั้น ๆ ครั้ง จนครบกำหนดเหมือนกันทุกคนแล้ว
เปรียบเหมือนกลุ่มด้ายที่คนจับปลายไว้ข้างหนึ่งแล้วขว้างไป เมื่อกลิ้ง
ไปจนหมดกลุ่ม ก็หยุดกลิ้งพร้อมกันฉันใด, คนกับสงสารวัฏก็ฉันนั้น
ใครจะรีบปล่อยมือให้สุดก่อนกำหนดมิได้เลย ทุกคนจะต้องเวียนว่าย

เท่ากันหมด เป็นแต่การตั้งต้นมิได้พร้อมกัน คนเราจึงกำลังแตกต่างกันอยู่ในระดับนี้. ไม่มีเหตุปัจจัยอันใดที่จะทำให้คนเราเศร้าหมองลง หรือบริสุทธิ์ขึ้น เร็วหรือช้าแปลกไปกว่ากฎธรรมดาตามที่กล่าวมาแล้ว, ลัทธินี้เรียกว่าเหตุกทิกฺขุ. ตรงกับหลักวิวัฒน์แห่งชีววิทยาบางสายของวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน.

อชิตเกสกัมพล มีลัทธิว่า ไม่มีอะไรเลย หลงเรียกอย่างนั้นอย่างนี้กันไปเปล่า ๆ ไม่มีคน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีมารดาบิดา ไม่มีสมณะและพราหมณ์ ๆ ล ๆ มีแต่การประชุมของดิน น้ำ ไฟ ลม แล้วกลับแยกกัน แยกกันแล้วก็สิ้นสุดกันเพียงนั่นเอง, ทานเป็นการบัญญัติของคนโง่ การบูชาัญจนกันเพียงถูกเป็นจี๊เถ้า หามืออะไรต่อจากนั้นไปอีกไม่. นี้เรียกว่านัตถิกทิกฺขุ และอุจเฉททิกฺขุ. แม้หลักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันบางสายที่ค้นพบเพียงเรื่องของวัตถุ แล้วก็วางกฎคล้าย ๆ กับลัทธิของครูผู้นี้.

ปคุชกัจจายณะ มีลัทธิว่า กายคือสภาพซึ่งจะผ่าแล่งหรือจะทำให้ผันแปรต่อไปอีกมิได้แล้ว มีอยู่ ๗ อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สุข ทุกข์ และชีวะ เหล่านี้มันคงอยู่ในตัวเอง ใครจะทำให้เจ็บหรือให้วิปริตอย่างใดมิได้ ให้ได้ยินได้ฟัง หรือรักโกรธอะไรก็มิได้ เพราะฉะนั้น ใครทำอะไรให้แก่ใคร แม้ว่าใครจะตัดศีรษะใครหรือแฉเนื้อใคร ๆ ก็ไม่เป็นอันทำ เพราะเป็นเพียงธาตุเช่นดินเป็นต้น ชำแรกตัวไปตามระหว่างกายหรือธาตุเท่านั้น เช่นเดียวกับมิดผ่าน้ำ ไม่มีใครบำรุงใคร ไม่มีใครฆ่าใคร จัดเป็นประเภทนัตถิกทิกฺขุ พวกนักล่า

มนุษย์ชอบถือหลักนี้ และอบรมบริวารของตนให้มีความคิดความเชื่อ
อย่างนี้ เพื่อให้ทำทารุณต่อศัตรู แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ก็ยังมีพวก
ที่ต้องการและกำลังปฏิบัติกันอยู่.

นิกัณณาฎบุตร มีลัทธิว่า ผู้ที่จะเป็นนิครนถ์ได้ จะต้องพยายาม
เป็นอย่างดีในฐานะทั้ง ๔ คือ :-

๑. ห้ามกันบาป ด้วยธรรมที่เป็นเครื่องห้ามกันบาป.
๒. ประกอบในธรรม อันเป็นเครื่องประกอบเพื่อหมดบาป.
๓. กำจัดทำลายบาปนั้น ๆ ด้วยธรรมอันเป็นเครื่องกำจัด.
๔. เป็นผู้ลุดถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ด้วยธรรมเครื่องกำจัดบาป
นั้น ๆ.

ผู้ใดทำได้ดังนี้ ถือว่าเป็นผู้ลุดถึงอาตมัน จบการบำเพ็ญ ตั้งอยู่
ตลอดอนันตกาล.

เราจะเห็นได้ว่า หลักกว้าง ๆ เช่นนี้ พ้องกับหลักพุทธศาสนา
เช่นหลักกรรมเป็นต้น ที่ตรงกันก็มีบ้างบางส่วน, แต่ความหมาย หรือ
คำแปลของคำนั้นมีการกระทำและลักษณะผิดกันเท่านั้น จึงปรากฏว่า
ลัทธินี้เป็นคู่แข่งกันอย่างไรก็ใกล้เคียงกับพุทธศาสนามาแต่โบราณ แม้ใน
สมัยปัจจุบัน ก็มีการขยายตัวเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ที่แปรรูป
ลัทธิแยกนิกายออกไปก็มี. ในบาลีเรียกลัทธินี้ว่า จตุยามสังวรลัทธิ
แปลว่า ลัทธิสอนการสังวรด้วยนियมกรรม ๔ อย่าง.

ลัทธิชัยเวลัฏฐบุตร มีลัทธิค้ำน คือ ปฏิเสธทั้งหมดว่า เรื่อง
นั้น ๆ จะบัญญัติว่าอย่างนั้นก็มิใช่ และอย่างโน้นก็มิใช่ หรืออย่างไร

ก็มีใช้ทั้งหมด และเรื่องอื่นก็อย่างเดียวกันอีก ตกลงว่าเป็นลัทธิที่ ปฏิเสธว่ามีใช้ไปหมด ซึ่งดูเหมือนว่าจะอย่างไรก็ตาม จะบัญญัติลงไป ว่าอย่างไรหาได้ไม่ หรือไม่ยอมบัญญัติอะไรขึ้นนั่นเอง ในบาลีเรียกว่า วิกเขปลัทธิ ตรงกันข้ามกับวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน ซึ่งพยายามค้น และบัญญัติกฎตายตัว หรือจริมกมติ (Conclusion).

จะอย่างไรก็ตาม ลัทธิทั้งหมดนี้ ย่อมมีลัทธิที่ฟุ้งเฟื่อง และ สำคัญอยู่ก่อนพระพุทธองค์ตรัสรู้ พอพระผู้มีพระภาคเจ้าเริ่มประกาศ พระพุทธศาสนา ก็ปะทะกับลัทธิเหล่านี้ ซึ่งเป็นเพียงหลักฝ่ายอุดมคติ อันดิ่งลงไปในด้านใดด้านหนึ่งอย่างเดียว หรือไม่ยืนยันอันใดเสียเลย, คนที่มีได้เป็นนักคิด ก็ไม่อาจได้รับประโยชน์อันใดจากลัทธิเหล่านี้, พระพุทธศาสนาจึงมีรัศมีรุ่งโรจน์ ขณะลัทธิอื่น ๆ ได้ เพราะสอน หลักมัชฌิมาปฏิปทา มีทั้งประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า และ ประมัตตประโยชน์คือนิพพาน มีทั้งธรรมสำหรับคนมีปัญญาอ่อน คนมี ปัญญาปานกลาง และคนฉลาด พร้อมทั้งชี้ให้เห็นเหตุผลได้ด้วย ตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น อาจพิสูจน์ได้ จึงเป็นที่พอใจของ มหาชนยิ่งกว่าลัทธิอื่นใด.

อนึ่ง ตามที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า ประชาชนในอินเดีย ได้ถูกแบ่งชั้นวรรณะโดยประการทั้งปวง ตั้งแต่การสมรส การเกิด การศึกษา การอาชีพ การเป็นอยู่ และการตายเป็นที่สุด แม้แต่การ ปฏิบัติธรรม ก็คงเป็นไปตามวรรณะ ไม่ปรากฏมีศาสดาเจ้าลัทธิคนใด สอนถึงลัทธิเสมอภาคในธรรมปฏิบัติ เมื่อพระพุทธเจ้าผู้อยู่ในวรรณะ

กษัตริย์ทรงสั่งสอนว่า กษัตริย์ พราหมณ์ ไวศยะ หรือศูทร ก็ตาม
เมื่อทำบาปก็ไปสู่ทุกคติเสมอกัน เมื่อทำบุญกุศล ก็ไปสู่สุคติเสมอกัน
และทรงบัญญัติว่า ผู้อุปสมบทในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นวรรณะ
ใด ต้องเคารพกันตามอายุพรรษาเสมอกัน เพราะฉะนั้น พระองค์จึง
ได้รับการตบยับยั้งของชนทุกชั้นวรรณะ. นับว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมี
พระคุณน่าเลื่อมใส มีพระประวัติน่าศึกษาจริง ๆ.